

การเมืองญี่ปุ่นในช่วงเข้าสู่ ทศวรรษใหม่ 1990

ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์ *

1. คำนำ

ทศวรรษ 1990 ได้รับการคาดหวังกันว่าจะเป็นทศวรรษที่น่าตื่นเต้น และเป็นทศวรรษแห่งการสร้างสรรค์ เราได้เห็นแล้วว่า ปี พ.ศ. 2532 (ค.ศ. 1989) เป็นปีเริ่มต้นการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ในบริเวณต่าง ๆ ทั่วโลก อภิมหาอำนาจทั้งสองคือ สหภาพโซเวียตและสหรัฐอเมริกาได้บรรลุความเข้าใจกันครั้งสำคัญโดยกอร์บาชอฟกับบุช ได้ร่วมกันประกาศว่า “ สงครามเย็นได้ยุติลงแล้ว ” ในการประชุมสุดยอดที่เกาะมอลตาในเดือนพฤศจิกายน คลื่นการเปลี่ยนแปลงจากระบบสังคมนิยมคอมมิวนิสต์ไปสู่ประชาธิปไตยเสรีนิยม - ประชาธิปไตยสังคมนิยมได้พัดผ่านกระหน่ำอย่างรุนแรงสู่ประเทศยุโรปตะวันออกทั้ง 6 คือ ฮังการี โปแลนด์ เชคโกสโลวาเกีย เยอรมันตะวันออก บุลกาเรีย และโรมาเนีย คลื่นพายุประชาธิปไตยเสรีนิยม ประชาธิปไตยสังคมนิยม ยังได้พัดกระหน่ำสู่สาธารณรัฐประชาชนจีน ดังปรากฏในการชุมนุมเรียกร้อง ณ ลานจัตุรัสเทียนอันเหมินในเดือน

* รองศาสตราจารย์ประจำคณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มิถุนายน ในเอเชียอาคเนย์เวียดนามได้ตัดสินใจถอนทหารออกจากกัมพูชา ตามแรงกดดันจากสหภาพโซเวียต ซึ่งได้ถอนทหารออกจากอัฟกานิสถานก่อนหน้านี้แล้ว ปี พ.ศ. 2532 จึงเป็นปีแห่งการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่ (turbulent year) ของโลกในหลาย ๆ ส่วน บอกเป็นนัยว่าทศวรรษสุดท้ายของคริสต์ศตวรรษที่ 20 จาก พ.ศ. 2533 - 2542 (ค.ศ. 1990 - 1999) อาจเป็นทศวรรษแห่งการปรับตัวเข้าหากันระหว่างโลกสังคมนิยมคอมมิวนิสต์กับประชาธิปไตยเสรีนิยม ซึ่งจะเป็นการยุติ “ สงครามเย็น ” อย่างแท้จริง ทั้งในโลกยุโรปและโลกเอเชีย

ปี พ.ศ. 2532 ยังเป็นปีการเปลี่ยนแปลงขนานใหญ่สำหรับญี่ปุ่นด้วย มีการเปลี่ยนรัชสมัยจากโชวะสู่เฮเซ เมื่อจักรพรรดิโรฮิโตะเสด็จสวรรคต พรรคเสรีประชาธิปไตยที่ชนะการเลือกตั้งตลอดมาและกล่าวได้ว่าเป็นพรรคในอำนาจตลอดมานับตั้งแต่ก่อตั้งพรรคใน ปี พ.ศ. 2498 ต้องประสบความพราชัยครั้งใหญ่ ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาสูงเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2532 สูญเสียที่นั่งเสียงข้างมากไปเป็นครั้งแรก จนนักสังเกตการณ์ทางการเมืองต่างหวั่นกันว่า พรรคอาจไม่ได้เสียงข้างมากในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่จะจัดให้มีขึ้นในปี พ.ศ. 2533 การร่วมระหว่งพรรคฝ่ายค้านเริ่มเป็นจริงเป็นจังขึ้นเมื่อกลุ่มผลประโยชน์ที่ให้ความสนับสนุนฝ่ายค้านตลอดมาคือสหภาพแรงงานได้ผนึกกำลังกันครั้งสำคัญก่อตั้งสภาแรงงานชิงเร็งโกะ (Shin - Rengo) ขึ้นในเดือนพฤศจิกายน 2532 นอกจากนี้แล้ว “ กรณีอื้อฉาวรีครูต ” (Recruit Scandal) ก็ได้สั่นคลอนพรรคเสรีประชาธิปไตยอย่างรุนแรง เมื่อปรากฏว่า ผู้นำพรรคเกือบทุกคนพัวพันกับการรับเงินในรูปของการซื้อหุ้นก่อนนำเข้าสู่ตลาดหลักทรัพย์ และเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้พรรคต้องประสบความพ่ายแพ้ในการเลือกตั้งสภาสูง การนำภาษีบริโภค (consumption tax) มาใช้ได้ก่อให้เกิดความไม่พอใจอย่างแพร่หลายในหมู่ประชาชนทั่วไป และกลายเป็นประเด็นทางการเมืองที่สำคัญที่สุดที่ทำให้พรรคพ่ายแพ้การเลือกตั้ง จนต้องตัดสินใจว่าจะเสนอร่างพระราชบัญญัติแก้ไขกฎหมายเดิม เพราะฉะนั้นอาจพ่ายแพ้การเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่จะมาถึงก่อนครบวาระเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2533 กล่าวโดยสรุป ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในญี่ปุ่นมีความรุนแรงไม่น้อยเลย

ในที่นี้เราจะได้ศึกษาถึงเหตุการณ์ทางการเมืองที่สำคัญในญี่ปุ่นในช่วงเข้าสู่ทศวรรษ 1990 โดยจะสำรวจดูความเปลี่ยนแปลงสำคัญ ๆ ในช่วงปี พ.ศ. 2532 (ค.ศ. 1989) ทั้งสี่เหตุการณ์ที่เราได้กล่าวมา คือ 1) การเปลี่ยนรัชสมัยโชวะสู่เฮเซ 2) กรณีอื้อฉาวรีครูต 3) การเลือกตั้งสมาชิกสภาสูง และ 4) การก่อตั้งสภาแรงงานขนาดใหญ่ Shin - Rengo โดยตระหนักว่า มีเหตุการณ์ทางการเมืองอื่น ๆ อีกมากนอกจากเหตุการณ์ทั้งสี่ที่กล่าวมา เช่น มีการเปลี่ยนตัวนายกรัฐมนตรีจากทาเกชิตะ เป็นอูโนะแล้วก็เป็นโคฟู มีการประกาศใช้กฎหมายภาษีบริโภค มีการอื้อฉาว Meidenko ที่ทำให้ประธานพรรคโคเมตต้องลาออก รวมทั้งกรณีอื้อฉาวเซ็กส์ของนายกรัฐมนตรี

อุโอะ ตลอดจนคำพูดดูหมิ่นสตรีของนายโฮริอูชิ รัฐมนตรีกระทรวงเกษตรในรัฐบาลอุโอะ อนึ่งเราจะไม่กล่าวถึงด้านความสัมพันธ์ต่างประเทศ ซึ่งมีเนื้อหาที่ละเอียดออกไปอีกมาก งานศึกษานี้เป็นการสำรวจกว้าง ๆ และจะได้เสนอข้อสังเกตจากทรรศนะของปัญหาการเมืองภายในของประเทศไทย โดยอภิปรายถึงนัยสำคัญหรือข้อคิดต่อการเมืองไทยบางประการ¹

2. ประเด็นปัญหาสำคัญ

การเมืองภายในประเทศของญี่ปุ่น ในปี พ.ศ. 2532 มีประเด็นปัญหาสำคัญที่ควรจะได้นำมาอภิปรายแรกสุดคือ การผลิตแผ่นดินเมื่อต้นปี พ.ศ. 2532

2.1 การเปลี่ยนรัชสมัยจากโชวะสู่เฮเซ

จักรพรรดิฮิโรฮิโตะเสด็จสวรรคตเมื่อวันที่ 7 มกราคม พ.ศ. 2532 หลังจากทรงพระประชวรหนักมาเป็นเวลานานมาตั้งแต่ปลายเดือนกันยายน พ.ศ. 2531 พระราชพิธีพระบรมศพมีขึ้นเมื่อวันที่ 24 กุมภาพันธ์ 2532 โดยรัฐบาลนายกรัฐมนตรีทาเกชิตะ ตัดสินใจจัดให้เป็นงานอภิกเกริกใหญ่โตเชิญผู้แทนประเทศต่าง ๆ จากทั่วโลกถึง 164 ประเทศ งบประมาณค่าใช้จ่ายในการจัดงานเป็นเงินจำนวนสูงมากถึง 9.3 พันล้านเยน และเมื่อเชิญบุคคลสำคัญ ๆ เช่น ประธานาธิบดีบุช และผู้แทนประเทศมหาอำนาจตะวันตกอื่น ๆ มาร่วมพิธี มาตรการรักษาความปลอดภัยก็ต้องเข้มงวดมากใช้ตำรวจถึง 32,000 คน² ก่อให้เกิดความไม่พอใจว่าเสรีภาพของตนต้องถูกกระทบกระเทือน และกระตุ้นการวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นรัฐบาลกระทำการขัดต่อรัฐธรรมนูญ และประเด็นความรับผิดชอบต่อสงครามของจักรพรรดิให้รุนแรงยิ่งขึ้น

ในเรื่องขัดต่อรัฐธรรมนูญ ประชาชนจำนวนมากเห็นว่า พิธีพระบรมศพนี้เป็นพิธีกรรมทางศาสนาชินโต ซึ่งรัฐธรรมนูญบัญญัติไว้ในมาตรา 89 ห้ามรัฐใช้จ่ายเงินเพื่อส่งเสริมศาสนาหลักนิกายใด ๆ แต่รัฐบาลก็เสี่ยงโดยจัดให้พิธีกรรมทางศาสนาชินโตมีขึ้นเพียงช่วงสั้น ๆ หลังจากนั้นก็ยกเอาเครื่องหมายของศาสนาชินโต (Torii) ออกไป แล้วจึงเริ่มพิธีการวะศพ โดยผู้แทนประเทศต่าง ๆ เรียงลำดับไป สำหรับประเด็นปัญหาเรื่องความรับผิดชอบต่อสงครามรุกรานต่างชาติและภัยพิบัติที่ตามมาซึ่งรวมถึงเหยื่อของปรมาณู ของจักรพรรดิฮิโรฮิโตะนั้น เป็นเรื่องที่วิพากษ์วิจารณ์กันมากคนจำนวนมากเห็นว่า พระองค์จะทรงหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบไปได้อย่างไรในเมื่อทรงมีอำนาจ

¹ บทความนี้เขียนขึ้นในช่วงเดือนมกราคม 2533 เพื่อสรุปสถานการณ์การเมืองภายในของญี่ปุ่น และชี้ถึงนัยสำคัญหรือข้อคิดสำหรับการเมืองไทย ผู้เขียนได้ใช้ข้อมูลหนังสือพิมพ์ญี่ปุ่นและใช้ประโยชน์จากบทความวิเคราะห์ความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในญี่ปุ่นของผู้เขียน ที่ตีพิมพ์ในจดหมายข่าววิเคราะห์สถานการณ์ไทย - ญี่ปุ่น

² มติชน, 23 กุมภาพันธ์ 2531 น. 1, 2

หน้าที่ในฐานะผู้บัญชาการทหารสูงสุด ทรงแต่งตั้งนายกรัฐมนตรี และทรงมีอำนาจหน้าที่ในการประกาศสงคราม³ คนจำนวนมากยังเห็นว่า เสรีภาพในการพูดปัญหานี้น่าจะขึ้นอยู่กับรัฐธรรมนูญได้ระบุไว้อย่างชัดเจน⁴ ในต่างประเทศเองก็มีการวิพากษ์วิจารณ์ในประเด็นความรับผิดชอบของพระองค์อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะในอังกฤษ ออสเตรเลีย นิวซีแลนด์ เกาหลี ฮองกง ฯลฯ คนญี่ปุ่นที่พูดถึงความรับผิดชอบอย่างชัดเจนคือ นายกเทศมนตรีนครนางาซากิ อย่างไรก็ตาม คนญี่ปุ่นจำนวนมากก็เห็นว่าปัญหานี้ไม่สมควรหยิบยกขึ้นมาพูดในโอกาสที่พระองค์ทรงพระประชวรหนักหรือในโอกาสพระราชพิธีพระบรมศพ เรื่องในอดีตเมื่อเกือบครึ่งศตวรรษก่อน ควรจะปล่อยให้ผ่านไป แต่การโต้เถียงนี้กลายเป็นเรื่องใช้ความรุนแรงขึ้น นายกเทศมนตรีนครนางาซากิ ซึ่งกล่าวโทษพระองค์ในช่วงที่ทรงพระประชวรหนักต้องถูกขู่ลอบสังหาร และเมื่อวันที่ 18 มกราคม พ.ศ. 2533 เขาก็ถูกลอบยิงอาการสาหัสโดยสมาชิกองค์การขวาจัด

จะมีพระราชพิธีสำคัญอีกสองงาน คือ พระราชพิธีเสด็จขึ้นครองราชย์และพระราชพิธี "ไหว้พระอาทิตย์" งานแรกนั้นรัฐบาลได้กำหนดจัดให้มีขึ้นในวันที่ 12 พฤศจิกายน 2533 และงานหลังจะมีขึ้นในวันที่ 22 - 23 พฤศจิกายนเช่นกัน พระราชพิธีเสด็จขึ้นครองราชย์จะจัดให้เอ็กเกริกใหญ่โต เชิญผู้แทนประเทศต่าง ๆ มาร่วมงานด้วยและคงต้องใช้งบประมาณจำนวนมาก พระราชพิธีไหว้พระอาทิตย์นั้นเป็นพิธีกรรมทางศาสนาชินโต จะมีขึ้นเพียงครั้งเดียวในรัชสมัยหนึ่งเป็นการแสดงความคารวะต่อสุริยเทวี ที่ปฏิบัติกันมาทุกรัชสมัย ๆ หนึ่งเพียงครั้งเดียว หลังจากขึ้นครองราชย์ใหม่ ๆ โดยจะมีขึ้นในฤดูใบไม้ร่วง อันเป็นช่วงที่เริ่มเก็บเกี่ยวประจำปี

มีเสียงวิพากษ์วิจารณ์การจัดงานทั้งสองนี้ เช่นเดียวกับในครั้งจัดงานพระราชพิธีพระบรมศพเดือนกุมภาพันธ์ ประชาชนจำนวนมากไม่น้อยเห็นว่า พระราชพิธีเสด็จขึ้นครองราชย์ควรจัดอย่างเรียบง่าย ไม่ใช่เป็นเครื่องมือทางการทูต ส่วนพระราชพิธีไหว้พระอาทิตย์นั้นรัฐไม่ควรนำภาชีราษฎรไปอุดหนุน เพราะเป็นการผิดรัฐธรรมนูญมาตรา 89 เช่นเดียวกับครั้งนางบประมาณแผ่นดินไปใช้จ่ายในพระราชพิธีการวะพระบรมศพ มีนักวิชาการ องค์การศาสนา และองค์การทางการเมือง แสดงความคิดเห็นคัดค้านอย่างมาก และเมื่อเวลางานใกล้เข้ามา การโต้เถียงคงจะมีความรุนแรง และอาจมีการใช้ความรุนแรง ดังเช่นการลอบสังหารนายกเทศมนตรีนครนางาซากิ อีกก็เป็นได้⁵

³ See Takeda Kiyoko, "Conflicting Concepts on the Emperor," *Japan Quarterly*, Jan. - Mar. 1989, p. 53.

⁴ รัฐธรรมนูญมาตรา 20 ระบุว่า บุคคลทุกคนมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา องค์การศาสนาย่อมไม่มีเอกสิทธิ์ใด ๆ จากรัฐ และจะใช้อำนาจในทางการเมืองใด ๆ ก็ได้ และโปรดดูมาตรา 89 ที่ห้ามรัฐใช้เงินแผ่นดินเพื่ออุดหนุนศาสนา หรือลัทธินิกายใด ๆ

⁵ See Ami Miyazaki and Takashi Ono, "Enthronement Crystallizes Controversy: Debate over Emperor at Forefront," *Japan Times*, Jan. 1, 1990, p. 3.

จักรพรรดิองค์ใหม่ และรัชสมัยใหม่ที่รัฐบาลตั้งชื่อว่า “เฮเซ” นำมาซึ่งบรรยากาศใหม่อย่างแท้จริง ขณะที่จักรพรรดิองค์เดิมทรงมีฐานะเป็นเทพในช่วงก่อนสงคราม และทรงประกาศ “ความเป็นมนุษย์” ของพระองค์เมื่อสงครามยุติลงใหม่ ๆ จักรพรรดิองค์ใหม่เสด็จขึ้นครองราชย์ด้วยฐานะมนุษย์ ไม่มีประชาชนญี่ปุ่นคนใดถือว่าพระองค์เป็นเทพเช่นในอดีตที่ผ่านมา ขณะที่จักรพรรดิอิโรฮิโตทรงมีปัญหาคความรับผิดชอบต่อสงคราม จักรพรรดิอากิฮิโตไม่ได้ทรงมีส่วนเกี่ยวข้องใด ๆ กับสงครามรุกรานต่างชาติ ขณะที่จักรพรรดิโชวะไม่เสด็จเยือนเกาะโอกินาวา เพราะประชาชนที่นั่นยังมีความโกรธแค้นที่พวกตนต้องตกเป็นเหยื่อของสงครามซึ่งนองเลือดที่สุด แต่จักรพรรดิเฮเซได้เสด็จไปเยือนมาแล้ว ครั้นที่ยังทรงเป็นมกุฎราชกุมาร หนึ่งที่จักรพรรดิองค์ใหม่ทรงอภิเษกสมรสกับสตรีสามัญชน และยังส่งพระราชโอรสทั้งสองไปศึกษาในต่างประเทศ อันเป็นการผิดธรรมเนียมปฏิบัติของราชสำนักแต่โบราณ เห็นได้ชัดว่า พระราชวงศ์ใหม่มีองค์ประกอบแห่งความเป็นสามัญชน และนานาชาตินิยมอยู่อย่างมาก และจะมีผลต่อพระราชโอรสและพระจริยวัตรของพระองค์ใหม่อย่างที่เราอาจคาดคะเนได้

สิ่งหนึ่งซึ่งแปลกแต่สะท้อนความเป็นสามัญอย่างยิ่งก็คือ จักรพรรดิองค์ใหม่ทรงเสียภาษีมรดกเหมือนอย่างราษฎรที่ญี่ปุ่นทั่วไป สำนักพระราชวังได้ออกประกาศเมื่อวันที่ 7 กรกฎาคม 2532 ว่า ทรัพย์สินของจักรพรรดิโชวะที่ทรงทิ้งไว้มีมูลค่ารวม 1,870 ล้านเยน (พระราชวังและพระราชตำหนักต่างจังหวัด ไม่รวมอยู่ด้วย เพราะถือเป็นสมบัติของรัฐ) ทรัพย์สินจำนวนนี้ได้ถูกแบ่งออกเป็นสองส่วนเท่า ๆ กัน คือ 935 ล้านเยน ให้พระจักรพรรดินีโชวะส่วนหนึ่ง และให้จักรพรรดิองค์ใหม่ซึ่งทรงเป็นพระราชบุตรองค์โตส่วนหนึ่ง ขณะที่ผู้มีสิทธิได้รับแบ่งมรดกอีก 9 พระองค์ ได้แก่ เจ้าชายอิตาชิพร้อมด้วยพระราชธิดาทั้ง 3 พระองค์ และพระราชนัดดาที่กำเนิดจากพระราชธิดาองค์โตซึ่งสิ้นชีพิตักษัยไปแล้วอีก 5 พระองค์ ได้ทรงประกาศสละสิทธิในการรับมรดก จักรพรรดิองค์ใหม่ทรงเสียภาษีมรดก เป็นจำนวนถึง 428 ล้านเยน แก่สำนักงานเขตชิโยดะ กรุงโตเกียว หรือเกือบครึ่งหนึ่งของมรดกที่พระองค์ทรงได้รับ 935 ล้านเยน (แต่สมเด็จพระจักรพรรดินีโชวะไม่ต้องเสียภาษีแต่อย่างใด ทั้งนี้ตามนัยแห่งกฎหมายแพ่งเช่นเดียวกัน) ทั้งสองพระองค์ได้ทรงบริจาคมรดกส่วนหนึ่งให้แก่กาชาดญี่ปุ่น พระองค์ละ 50 ล้านเยน นอกจากนี้ สำนักพระราชวังยังแจ้งด้วยว่า จักรพรรดิโชวะทรงบริจาคศิลปะวัตถุจำนวนมาก รวม 3,181 ชิ้น ให้แก่รัฐ ก่อนที่พระองค์จะเสด็จสวรรคต ทั้งนี้เพื่อจะได้ไม่เกิดภาวะการเสียภาษีแก่ผู้รับมรดก⁶

ธรรมเนียมปฏิบัติแห่งราชสำนัก และมาตรการอำนวยความสะดวกและความปลอดภัยแก่พระราชวงศ์ ได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากจากแบบแผนปฏิบัติเดิม เริ่มตั้งแต่การให้สัมภาษณ์สื่อมวลชน

⁶ Japan Times (Jul 8, 1989), p. 1

เมื่อเดือนสิงหาคม 2532 ด้วยการวางพระองค์อย่างสบาย ๆ และทรงเปิดให้ซักถามได้ในทุกเรื่อง เหมือนการให้สัมภาษณ์ของบุคคลทั่วไป ความเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ยังได้แก่ 6 ประการต่อไปนี้

- 1) ทรงโบกพระหัตถ์หักทลายกับประชาชนจากรถเปิดประทุนธรรมดา ไม่ใช้รถกันกระสุน
- 2) ดำรวจถวายอารักขาทรงให้แต่งกายนอกเครื่องแบบ เพื่อจะได้ไม่แลดูเป็นพิธีการใหญ่โต
- 3) ทรงเชิญพระสหายมาเยี่ยมเยียน ณ ตำหนักพระราชวังอากาศาก้า ไม่ทรงนิยมการเก็บตัวเงียบ ๆ
- 4) ทรงเสด็จเยือนพระญาติยังเตียงผู้ป่วย ซึ่งจักรพรรดิองค์เดิมไม่ทรงปฏิบัติ
- 5) ทรงให้ราชเลขาธิการโทรศัพท์ไปถามพระอาการของพระสหายที่เข้าโรงพยาบาลเพื่อทรงทราบความเป็นไปต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด และ
- 6) พระราชยานยนต์ทรงโปรดใช้รถที่ผู้บริหารบริษัททั่วไปใช้กัน ผิดกับพระราชบิดาที่ทรงใช้พระราชยานยนต์พิเศษ⁷

เป็นไปได้ว่า จักรพรรดิองค์ใหม่จะทรงนำการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในอัตราที่เร็วยิ่งกว่าที่รัฐบาล และข้าราชการสำนักคิดไว้ และการเปลี่ยนแปลงในราชสำนัก อาจส่งผลทางอ้อม ต่อการปรับเปลี่ยนพิธีการของรัฐบาล และปรับปรุงลัทธิอนุรักษนิยมของระบบราชการก็เป็นไปได้

2.2 กรณีอื้อฉาวรีครูต

เหตุการณ์ทางการเมืองหนึ่งที่สั่นคลอนเสถียรภาพของพรรคเสรีประชาธิปไตยและรัฐบาลญี่ปุ่นอย่างรุนแรงยิ่ง คือ กรณีอื้อฉาวรีครูต (Recruit Scandal) นับเป็นเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ที่จะทิ้งบาดแผลให้แก่พรรครัฐบาลไปอีกนาน ประชาชนเริ่มไม่มีความไว้วางใจในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองและการบริหารประเทศของพรรคที่ได้จัดตั้งรัฐบาลตลอดมาเป็นเวลากว่า 35 ปีนี้ ความไม่ไว้วางใจในพรรคนี้เป็นความรู้สึกที่ฝังลึกอย่างมาก เมื่อปรากฏว่า ผู้นำพรรคเกือบทุกคนพัวพันกับกรณีอื้อฉาวนี้ นายกรัฐมนตรีทาเกชิตะต้องประกาศลาออก นักการเมืองพรรคฝ่ายค้านก็รับประโยชน์จากบริษัทรีครูตเช่นกัน ซึ่งรวมถึงประธานพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยด้วย ปลัดกระทรวงศึกษาธิการและกระทรวงแรงงานก็พัวพันเกี่ยวข้องด้วย รวมเบ็ดเสร็จแล้วครอบคลุมถึงนักการเมืองพรรครัฐบาล 15 คน ผู้เกี่ยวข้องทั้งฝ่ายผู้ให้ - ผู้รับ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องรวมถึง 130 คน มีผู้ถูกจับกุม 13 คน และรัฐมนตรีต้องลาออกถึง 3 คน⁸

รีครูตเป็นกลุ่มบริษัท ประกอบธุรกิจหลักทางด้านข่าวสารการสมัครงาน และธุรกิจอสังหาริมทรัพย์ กิจกรรมหลังนี้ (Recruit Cosmos) ขยายตัวอย่างรวดเร็วจนหุ้นของบริษัทมีค่าสูงมาก แต่ก่อนที่จะนำเข้าสู่ตลาดหลักทรัพย์ ประธานเครือบริษัทนายเอโซเอะ ได้ขายหุ้นให้แก่นักการเมือง

⁷ Japan Newsletter, Kyodo News Service, Aug. 11, 1989, pp. 4 - 5.

⁸ ดูประเสริฐ จิตติวัฒนพงศ์ "คดีอื้อฉาวรีครูตสะท้อนการเมืองญี่ปุ่นอย่างไร" มติชน 26 เม.ย. 2532 น.7

และข้าราชการ และเลขานุการของบุคคลเหล่านี้ในราคาถูก เมื่อหุ่นถูกนำเข้าตลาดหลักทรัพย์ ผู้ที่ซื้อไว้ก็นำออกปล่อยขายได้กำไรมหาศาล ผู้ที่ได้ประโยชน์และใช้อำนาจหน้าที่ทางราชการหรือทางการเมืองให้คุณพิเศษแก่รีครูดถูกจับกุมและส่งฟ้องศาลหลายคน บางคนก็รอดไป เพราะไม่มีหลักฐานมัดตัว ผลกระทบสำคัญของรีครูดในแง่การเมืองมีอยู่สูงมาก เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พรรครัฐบาลพ่ายแพ้ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาสูงเมื่อเดือนกรกฎาคม 2532 ทำให้พรรคไม่เป็นที่ไว้วางใจของประชาชน และสะท้อนถึงปัญหา money politics ของญี่ปุ่นอย่างชัดเจน

ปัญหาหนึ่งซึ่งเราควรหยิบขึ้นมาพิจารณาคือ อะไรคือพลังที่เปิดโปงและกดดันรัฐบาลอย่างต่อเนื่องให้ระงับปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง การพิจารณาปัญหานี้จะช่วยให้เราเห็นถึงนัยสำคัญ ซึ่งจะเป็นประโยชน์ต่อการสำรวจข้อบกพร่องของระบบการเมืองไทยที่กำลังเผชิญปัญหา money politics อย่างรุนแรงเช่นเดียวกับญี่ปุ่น ในที่นี้เราจะพิจารณานัยบทบาทของสื่อมวลชนและกระบวนการยุติธรรมของญี่ปุ่น⁹

บทบาทสื่อมวลชน สื่อมวลชนญี่ปุ่นมีบทบาทอย่างมากในการขุดคุ้ย และติดตามผลอย่างดีเยี่ยม ไม่ว่าจะเป็นหนังสือพิมพ์และโทรทัศน์ คือมีใช่เพียงสะท้อนมติมหาชน

1. โทรทัศน์ในญี่ปุ่นมีบทบาทอย่างมหาศาลในการรายงานข่าวสำคัญ ๆ พร้อมด้วยบทวิจารณ์ โทรทัศน์ญี่ปุ่นทั้ง 6 ช่อง มีความเป็นอิสระสูง แม้ช่องของรัฐบาลคือ NHK ก็ไม่ได้มีความอิสระด้อยไปกว่าช่องของเอกชนอื่น ๆ ได้รายงานข่าวเรื่องนี้ ตลอดเกือบจะทุกวัน วันละ 45 นาที โทรทัศน์ญี่ปุ่นจะผูกเชื่อมกับหนังสือพิมพ์แต่ละฉบับ ทำให้มีเนื้อหาประกอบข่าวที่แน่นหนา คดีอื้อฉาวรีครูดนี้ ถ้าปราศจากโทรทัศน์ที่เป็นอิสระแล้ว จะไม่อยู่ในความสนใจของประชาชนอย่างที่เป็นอยู่ โทรทัศน์มีบทบาทในการประโคมข่าวยิ่งกว่าหนังสือพิมพ์

2. ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ติดตามข่าวประเภทคดีอื้อฉาวอย่างทุ่มเท หนังสือพิมพ์อาซาฮีได้ติดตามข่าวขุดคุ้ยคดีอื้อฉาวรีครูดแต่แรกเริ่ม เมื่อได้ “ กลิ่น ” จากกรณีรองนายกเทศมนตรีคาซาซากิ (เป็นตำแหน่งข้าราชการประจำ) พัวพันกับการรับ “ สินบน ” จากรีครูด จากการขุดคุ้ยของผู้สื่อข่าวท้องถิ่นนำไปสู่การสาวโงยโยในระดับการเมืองแห่งชาติโดยผู้สื่อข่าวส่วนกลางในเวลาต่อมา ทั้งของอาซาฮีและหนังสือพิมพ์ฉบับอื่น ๆ

3. แต่ผู้สื่อข่าวหนังสือพิมพ์ก็ถูกจำกัดด้วย “ มนุษย์สัมพันธ์ ” บางอย่าง พวกเขาต้องตอบแทนบุญคุณต่อนักการเมืองที่ให้ข่าวแก่ตน นักวิจารณ์จะมีความอิสระมากกว่านักหนังสือพิมพ์จะเข้ามามีบทบาทเสริม คดีอื้อฉาวล่อลึงค์ที่ทำให้อดีตนายกรัฐมนตรีทานากะต้องลาออกและถูกศาล

⁹ ดู ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์ “ พลังนอกสภาในญี่ปุ่น สะท้อนการเมืองไทย : ระวักรีครูด ” มติชนสุดสัปดาห์

พิพากษาจำคุกก็เป็นผลจากงานเขียนชุดย่อยอย่างต่อเนื่อง ในวารสารบุงเกชินจู โดยนักวิจารณ์ที่มี
ความเป็นอิสระคนหนึ่ง นักวิจารณ์จึงมีบทบาทเสริมอย่างสำคัญ

4. การสำรวจประชามติ (polling) ในช่วงที่เกิดปัญหาสำคัญ ๆ เป็นอีกบทบาทหนึ่งที่เรา
ได้พบเห็นในคดีอื้อฉาววีครุตนี้ หนังสือพิมพ์ทุกฉบับและสำนักข่าวต่าง ๆ ได้สำรวจความนิยมต่อ
รัฐบาลของประชาชนอย่างต่อเนื่อง เกือบจะทุก 3 - 4 สัปดาห์ เมื่ออัตราความยอมรับในรัฐบาล
ทาเกชิตะลดลงเรื่อยมาเหลือร้อยละ 25, 20, 12 และ 3.9 จนทาเกชิตะทนอยู่ในตำแหน่งอีกต่อไปไม่ได้
นี่เองคือพลังตรวจสอบรัฐบาลในช่วงเกิดปัญหาสำคัญที่ทรงอำนาจภาพยิ่งกว่าฝ่ายค้านในรัฐสภา

บทบาทของกระบวนการยุติธรรม กระบวนการยุติธรรมของญี่ปุ่นมีประสิทธิภาพในการ
ดำเนินคดีได้ดีพอสมควร เนื่องจากมีความเป็นอิสระดังที่เราจะแยกพิจารณาได้ดังต่อไปนี้

1. ฝ่ายอัยการของญี่ปุ่น สังกัดอยู่กับกระทรวงยุติธรรม ไม่ใช่กระทรวงมหาดไทยอย่าง
ในกรณีของไทย สามารถดำเนินการจับกุมในคดีสำคัญ ๆ แทนตำรวจได้ และมีความเป็นอิสระสูงยิ่ง
จากฝ่ายการเมือง คือ รัฐมนตรีมหาดไทย และนายกรัฐมนตรี

2. โดยประเพณียุติธรรมของญี่ปุ่นแล้ว นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรียุติธรรมไม่กล้าเข้ามา
ก้าวท้าว มียกเว้นอยู่ครั้งเดียวในสมัยนายกรัฐมนตรีโยชิตะ โดยในครั้งนั้น เอซากุ ซาโต้ ผู้เป็นมือ
ขวาของโยชิตะ ตกเป็นผู้ต้องหา นายกรัฐมนตรีโยชิตะได้สั่งให้รัฐมนตรียุติธรรมสั่งต่อไปยังฝ่าย
อัยการให้ยุติการดำเนินคดี แต่ผลที่เกิดขึ้นตามความคาดหมายก็คือ รัฐมนตรียุติธรรมได้แสดงความ
รับผิดชอบลาออกจากตำแหน่งทันที

3. ญี่ปุ่นได้พัฒนากฎหมายควบคุมการบริหารจัดการทางการเมืองมาอย่างค่อนข้างรัดกุม เป็น
ฐานให้แก่การปฏิบัติหน้าที่ของฝ่ายอัยการและตำรวจ การรับเงินบริจาคทางการเมืองเกินจำนวน
หนึ่งขึ้นไป จะต้องรายงานต่อกระทรวงปกครองตนเอง หรือต่อสำนักงานการเลือกตั้งในบริเวณศาลา
ว่าการจังหวัด โดยระบุให้ชัดเจนถึงแหล่งที่มา จำนวนเงิน และรายละเอียดอื่น ๆ ผู้ที่จะรับบริจาคก็ต้อง
เป็นองค์การทางการเมืองที่จดทะเบียนไว้แล้ว ยิ่งการรับเงินบริจาคที่มีแหล่งมาจากต่างประเทศ
มีกฎหมายควบคุมเข้มงวดยิ่ง

ผู้ที่ถูกอัยการจับกุม 16 คน ในข้อหา “ ให้สินบน ” หรือ “ รับสินบน ” ต่างถูกจับเพราะ
กฎหมายที่เข้มงวด ตัวอย่างเช่น นายเอโซเอะ ประธานบริษัทวีครุตและนายทาเคอิชิ ปลัดกระทรวง
ศึกษาธิการ ถูกจับกุมเพราะฝ่ายแรกขายหุ้นก่อนนำเข้าสู่ตลาดหลักทรัพย์ที่มีกำไรแน่นอนให้
(ซึ่งไม่ผิดกฎหมาย) และฝ่ายหลังตั้งเขาเป็นกรรมการในคณะกรรมการที่ปรึกษาการศึกษาส่วน
กลาง (ซึ่งไม่ผิดกฎหมาย) แต่เมื่อนำมาพิจารณารวมแล้ว อัยการถือว่าเข้าข่าย “ รับสินบน ”
มีความผิดดำเนินคดีกับนายเอโซเอะและปลัดกระทรวงศึกษาธิการได้

2.3 การเลือกตั้งสภาสูง

การเลือกตั้งสภาสูงในญี่ปุ่นเมื่อวันที่ 23 กรกฎาคม 2532 เป็นการเลือกตั้งที่มีความหมายต่อการเมืองญี่ปุ่นมากกว่าการเลือกตั้งสภาสูงหรือสภาล่าง ทุกครั้งที่ผ่านมา ส่งผลกระทบต่อการเมืองญี่ปุ่น และที่สำคัญคือได้สันถลนระบบพรรคการเมืองที่เรียกทางรัฐศาสตร์ว่า “ พรรคเด่นพรรคเดียว ” (dominant party system) จนเริ่มมีการพูดถึงระบบพรรคการเมืองแบบหลายพรรค (multi party system)

เนื่องจากประเด็นที่เด่นที่สุดของการเลือกตั้งครั้งนี้ คือ ความพ่ายแพ้ของพรรครัฐบาล ดังนั้น เราจึงควรจะได้วิเคราะห์ถึงประเด็นนี้ถึงสาเหตุสำคัญ ๆ ที่ทำให้พรรคปราชัยอย่างน้อยที่สุด ในที่นี้เราจะได้นำเสนอในลักษณะสรุป ถ้าจะลงลึกในรายละเอียดแล้วคงไม่สามารถทำได้ภายในเนื้อที่อันจำกัด

สภาสูงมีฐานะอำนาจต่ำกว่าสภาผู้แทนราษฎร โดยเฉพาะในการพิจารณากฎหมายสำคัญ ทั้งสองคือ ร่างพระราชบัญญัติงบประมาณและร่างพระราชบัญญัติสนธิสัญญาต่างประเทศ และยังรวมถึงการพิจารณาคัดเลือกตัวนายกรัฐมนตรีอีกด้วย นอกจากนี้เมื่อรวมกับที่นั่งในสภาสูงอีกส่วนหนึ่งซึ่งยังไม่ครบวาระ 6 ปี พรรครัฐบาลก็ยังมีที่นั่งมากกว่าพรรคการเมืองอื่น ๆ โดยทิ้งห่างพรรคสังคมนิยมมาก (106 ต่อ 66 จากทั้งหมด 252 ที่นั่ง) ดังนั้น จึงอาจจะเป็นการกล่าวเกินเลยเกินไป ถ้าจะพูดว่าพรรครัฐบาลหมดความเข้มแข็งในการเมืองรัฐสภา นอกจากนี้แล้วพรรครัฐบาลยังครองเสียงข้างมากในสภาผู้แทนราษฎรอย่างเด็ดขาด ถึง 304 จากทั้งหมด 512 ที่นั่ง โดยตระหนักในข้อเท็จจริงเหล่านี้ เราจะได้วิเคราะห์ถึงเหตุแห่งความพ่ายแพ้ของพรรครัฐบาล (พรรคเสรี ประชาธิปไตย) ต่อไป¹⁰

สาเหตุความพ่ายแพ้ของพรรครัฐบาล นับเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์การเลือกตั้งสมาชิกสภาสูงของพรรคที่พ่ายแพ้อย่างย่อยยับ จากเดิมที่มีอยู่ 66 คน ได้รับเลือกตั้งเพียง 36 คน พ่ายแพ้ไปถึง 30 คน เราอาจกล่าวสรุปได้ว่าปัจจัยสำคัญที่สุดคือ ความไม่พอใจของประชาชนทุกฝ่ายทุกวงการต่อกฎหมายเก็บภาษีบริโภคร้อยละ 3 ซึ่งประกาศใช้เมื่อเดือนเมษายน พ.ศ. 2532 กฎหมายฉบับนี้สร้างความยุ่งยากต่อการซื้อขายมาก แม้เพียงเล็กน้อย ๆ ก็ต้องเตรียมเหรียญเงินไว้ทอนหรือเอาไว้จ่ายชำระ ประชาชนรู้สึกคล้อยตามข้อโจมตีของพรรคฝ่ายค้านว่า “ ตนถูกเก็บภาษีทุกวันและตลอดวัน ” แม้บ้านทั้งหลายต่างไม่พอใจกฎหมายฉบับนี้ทุกครั้งที่จับจ่ายซื้อของ แม้จะมีประโยชน์บางประการที่กฎหมายฉบับนี้ให้เป็นการตอบแทน เช่น ลดภาษีแก่ผู้มีรายได้ต่ำ ฯลฯ ตั้งแต่

¹⁰ ดูรายละเอียดใน ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์ “ การเลือกตั้งสภาสูงในญี่ปุ่น : ความปราชัยของพรรครัฐบาล ” จดหมายข่าววิเคราะห์สถานการณ์ไทย - ญี่ปุ่น 16 - 31 ส.ค. 2532 น. 12 - 13.

ในสมัยรัฐบาลทาเคชิตะแล้วที่ความไม่พอใจนี้ปรากฏออกมาในรูปของประชามติตามการสำรวจของสื่อมวลชน ที่อัตราการยอมรับรัฐบาลทาเคชิตะ ลดลงเรื่อยมาจากร้อยละ 25 จนกระทั่งเหลือเพียงร้อยละ 3.9 กรณีนี้ออวาร์บสินบนริครูด ได้พยุงบความรู้สึกไม่พอใจนี้ไว้จนยากแก่การชี้แจงทำความเข้าใจของผู้สมัครรับเลือกตั้งของพรรค¹¹

สาเหตุที่มีน้ำหนักถัดมาก็คือ ความไม่พอใจของประชาชนที่ผู้นำพรรคเกือบทุกคนพัวพันกับการรับ “สินบน” จากบริษัทริครูดในรูปของการซื้อหุ้นบริษัทในราคาถูกก่อนนำเข้าตลาดหลักทรัพย์ แล้วปล่อยให้ขายเมื่อเข้าตลาดหลักทรัพย์จนได้กำไรมากมาย ตอนแรกผู้นำพรรคแต่ละคนจะปฏิเสธว่าไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับใคร ๆ ต่อมาเมื่อสื่อมวลชนแฉหลักฐานก็พากันตอบเลี่ยงว่าเลขานุการของตนทำไปโดยตนเองไม่มีส่วนรับรู้ หรือภรรยาดำเนินไปโดยตนเองไม่รู้เรื่อง เมื่อพรรคฝ่ายค้านเรียกร้องให้ผู้ที่ถูกกล่าวหาให้การในรัฐสภา ก็ปฏิเสธอยู่เป็นเวลานาน กว่าที่ทาเคชิตะจะยอมให้ปากคำ ส่วนนาคาโซเนะนั้นปฏิเสธอยู่เป็นคนสุดท้าย จนกระทั่งเมื่อเหตุการณ์ผ่านพ้นไปเป็นเวลานานจึงยอมมาให้การในรัฐสภา ในระหว่างนี้พรรคฝ่ายค้านประกาศบอยคอตต์การประชุมรัฐสภา ถ้าพรรครัฐบาลไม่ยอมส่งนาคาโซเนะมาปรากฏตัวให้ปากคำในรัฐสภา

ร่างพระราชบัญญัติแก้ไขกษัตริย์บริโกร้อยละ 3 ได้ผ่านสภาผู้แทนราษฎรไปทั้ง ๆ ที่เป็นกฎหมายโต้เถียงกันมาก และสภาสูงก็เป็น “ตราบาย” ให้แก่กฎหมายฉบับนี้ สภาพที่กล่าวมาเช่นนี้ได้สร้างความไม่พอใจแก่ประชาชนทั่วไป ทั้งในเนื้อหาของสาระของกฎหมาย และวิธีการผ่านกฎหมาย เมื่อเกิดการเชื่อมโยงระหว่างกฎหมายฉบับนี้กับคดีพัวพันรับสินบน ความไม่พอใจของประชาชนจึงพุ่งขึ้นสูง การเลือกตั้งสภาสูงครั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าเป็นการ “ลงโทษ” พรรครัฐบาลที่รุนแรง

ความไม่พอใจของเกษตรกรญี่ปุ่นปรากฏให้เห็นชัดในผลการเลือกตั้งเขตชนบท ซึ่งส่วนใหญ่แล้วมีสมาชิกสภาสูงประเภทท้องถิ่น (local constituency) ได้เพียงคนเดียว กล่าวคือในจำนวนเขตเหล่านี้ 25 เขต ปกติที่ผ่านมาพรรครัฐบาลได้ชัยชนะเกือบทั้งหมด แต่ครั้งนี้ได้ชัยชนะเพียง 3 พ่ายแพ้ถึง 22 เขตเลือกตั้งเหล่านี้ ซึ่งจริง ๆ แล้วก็คือการเลือกตั้งเขตเดียว - คนเดียว (one man one vote) นั่นเอง ได้แก่ จังหวัดในเขตชนบทในภาคต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ : ภาคโตโฮกุ เช่น อิวาเตะ มียากิ อาคิตะ ยามากาตะ, ภาคโฮกุริกุ เช่น ไทยามา อิชิกาว่า ฟูกุยกะ, ภาคคานโต เช่น ยามานาชิ กิฟุ มิเอะ, ภาคคานไซ เช่น ชิกะ นาระ วากายามา, ภาคชูโกกุ เช่น โตโตริ ชิมาเนะ, เกาะชิโกกุ เช่น โทกุกิมา คากาว่า เอฮิเมะ โคชิ, และในเกาะคิวชู เช่น ซากะ นางาซากิ โออิตะ มียาซากิ และสุดท้ายคือ โอกินาวา วิธีการลงโทษพรรครัฐบาลของเกษตรกรวิธีหนึ่ง คือ ส่งผู้สมัคร

¹¹ ดู ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์ “กษัตริย์บริโกร : จุดเดือดของการเมืองญี่ปุ่นปัจจุบัน” *จดหมายเหตุวิเคราะห์สถานการณ์ไทย - ญี่ปุ่น* 15 - 31 ธ.ค. 2532 น. 7, 13

ของตนเองในนามอิสระ ซึ่งก็ปรากฏว่า ได้คะแนนเสียงไม่มากพอ ทำให้พรรคฝ่ายค้านซึ่งทุกพรรคต่างก็ต่อต้านนโยบายที่ “เสรีนิยม” อย่างมากนี้ของพรรครัฐบาลกวาดที่นั่งไปเป็นส่วนใหญ่ เกษตรกรจำนวนมากหันไปเลือกพรรคสังคมนิยม

เกษตรกรในเขตชนบท มีความไม่พอใจนโยบายเกษตรของพรรครัฐบาล ในสองประเด็น คือ ยอมประนีประนอมต่อแรงกดดันของสหรัฐอเมริกา ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531 ที่เรียกร้องให้ญี่ปุ่นเปิดตลาดสินค้าเกษตร เช่น ส้มและเนื้อ ซึ่งจะมีผลบังคับใช้รุนแรงในปีหน้า กับอีกประเด็นหนึ่งที่พรรครัฐบาลตัดสินใจเพิ่มเงินอุดหนุนการเกษตร ดังที่ปฏิบัติมาทุกปี เกษตรกรญี่ปุ่นเริ่มหวั่นไหวว่า พรรคที่ตนสนับสนุนอยู่จะเดินนโยบาย “เสรีนิยม” จนถึงขนาดที่อาจปล่อยให้ชาวต่างประเทศเข้ามาตีตลาดในญี่ปุ่นได้ เมื่อพรรคฝ่ายค้านทุกพรรคต่างพากันคัดค้านนโยบายเกษตรนี้ เกษตรกรญี่ปุ่นก็เริ่มรู้สึกว่ พรรครัฐบาลมันใจมากเกินไปว่าต่อไปไม่ต้องพึ่งฐานชนบทอีกต่อไป เพราะมีที่นั่งในสภาผู้แทนราษฎรถึง 304 จากทั้งหมด 512 ไม่เห็นความสำคัญของตนอีกต่อไปแล้ว

สาเหตุประการสุดท้ายคือ ความสัมพันธ์กับสตรีเพศของนายกรัฐมนตรีอูโนะ ปกติแล้วนักการเมืองญี่ปุ่นไม่ค่อยมีปัญหาสตรีเพศ เช่น ภรรยาน้อย เมื่อเทียบกับในประเทศเอเชียอื่น ๆ ภรรยาหลงเองก็ไม่ได้เข้ามาเกี่ยวข้องกับลักษณะ “เปิดสำนักงานหลังบ้าน” (หรือที่เรียกกันในบางประเทศว่า “คุณนาย 10 เปอร์เซ็นต์”) การมีความสัมพันธ์กับสตรีบริการก็ไม่ใช่ว่าเรื่องที่ประชาชนจะเคร่งครัดในเรื่องศีลธรรมอย่างอ่อนไหวง่ายจนกลายเป็นกรณีอื้อฉาว (scandal) อย่างเช่นในบางประเทศ เช่น อังกฤษ อเมริกา ฯลฯ นายกรัฐมนตรีอูโนะและผู้นำพรรครัฐบาลก็ไม่ได้คาดคิดว่าปัญหานี้จะกลายเป็นประเด็นทางการเมืองที่สร้างความเสียหายให้แก่พรรคและยิ่งเสียหายหนักขึ้นเมื่อรัฐมนตรีเกษตรนายโฮริอูชิได้พูดถึงที่อยู่ในความรู้สึกของผู้ชายญี่ปุ่นส่วนใหญ่เกี่ยวกับประธานพรรคสังคมนิยม น.ส. ทาคาโกะ ไดอิ ว่าผู้หญิงควรจะสนใจงานบ้านแทนที่จะมาเล่นการเมือง และควรจะมีลูกเพื่อความสมบูรณ์ของชีวิตครอบครัว

นอกจากสาเหตุใหญ่ทั้ง 4 นี้แล้ว อาจมีสาเหตุอื่น ๆ อีกเช่น ประชาชนญี่ปุ่นต้องการให้มีระบบพรรคการเมืองที่พรรครัฐบาลไม่ครอบงำเกินไป คือ ฝ่ายค้านเข้มแข็งพอจะตรวจสอบการบริหารงานของพรรครัฐบาลได้ สตรีญี่ปุ่นตื่นตัวการเมืองมากขึ้น ฯลฯ อนึ่ง แนวโน้มความตกต่ำของพรรครัฐบาลมีมาเป็นเวลานานแล้ว

ความจริงแล้วก่อนหน้านี้นักน้อยมีเครื่องบ่งชี้ว่า ความปราชัยในการเลือกตั้งสภาสูงของพรรคเสรีประชาธิปไตยเป็นสิ่งที่ยากจะแน่นอน คือ 1) พรรคฝ่ายแพ้ในการเลือกตั้งซ่อมสภาสูงเมื่อวันที่ 25 มิถุนายน ที่จังหวัดนิงาตะ อันเป็นเขตชนบทซึ่งพรรคมีฐานที่เข้มแข็งโดยผู้สมัครจากพรรคสังคมนิยมซึ่งเป็นสตรีได้รับเลือกตั้งชนะคู่แข่งพรรครัฐบาลที่เป็นผู้ชาย 2) เมื่อทาเกชิตะลาออกคนที่ถูกเกลี้ยกล่อมให้เป็นนายกรัฐมนตรีเป็นผู้ที่อ่อนแอ บ่งบอกเป็นนัยว่าเป็นบุคคลที่ถูกส่งขึ้นไป

เผชิญชะตากรรมรับผิดชอบต่อการเลือกตั้งที่คาดกันไว้แล้ว ว่าพรรคจะแพ้แน่ ๆ ซึ่งเขาก็ประกาศลาออกภายในเวลาเพียง 7 สัปดาห์หลังจากเข้ารับตำแหน่ง 3) ผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาเทศบาลมหานครโตเกียว เมื่อวันที่ 2 กรกฎาคม นั้น ในจำนวนที่นั่งทั้งหมด 128 ที่นั่ง พรรครัฐบาลได้รับเลือกตั้งเพียง 43 จากเดิม 63 ที่นั่ง ขณะที่พรรคสังคมนิยมได้ที่นั่งเพิ่มขึ้นเกือบ 3 เท่าคือ 29 จากเดิม 11 ที่นั่ง พรรคฝ่ายค้านอื่น ๆ ส่วนใหญ่ก็ได้ที่นั่งลดลงเล็กน้อยคือ พรรคโคเมโต้ 26 จากเดิม 29 และพรรคคอมมิวนิสต์ได้ 14 จากเดิม 19 ส่วนพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยได้ 3 ที่นั่งจากเดิม 2 ที่นั่ง นอกจากนี้แล้วผู้สมัครอิสระที่ได้รับเลือกตั้งมี 10 คน ในจำนวนนี้ 7 คนได้รับการสนับสนุนจากพรรคสังคมนิยม จึงอาจกล่าวได้ว่าพรรคสังคมนิยมได้ที่นั่งทั้งหมด 36 ที่นั่ง ไม่ไกลนักจากพรรครัฐบาล 43 ที่นั่ง สตรีที่ได้รับเลือกตั้งคราวนี้มีราวทั้งหมด 17 คน ซึ่งมากกว่าทุกครั้งที่ผ่านมา นับเป็นปฏิภิกิริยาต่อกรณีอื้อฉาวเซ็กส์ของนายกรัฐมนตรีโอโนะที่น่าสนใจ

สาเหตุชัยชนะของพรรคสังคมนิยม จุดเด่นที่สุดของการเลือกตั้งครั้งนี้จุดหนึ่งก็คือเสียงปฏิเสธพรรครัฐบาล (negative vote) นั้น แทนที่กระจายไปอยู่พรรคฝ่ายค้านหลาย ๆ พรรคดังที่เป็นแบบแผนมาในอดีต กลับปรากฏว่าไปตกอยู่ที่พรรคสังคมนิยมอย่างเห็นได้ชัด คำถามหนึ่งก็คือทำไมจึงเป็นเช่นนั้น และมีคำถามน่าคิดว่าเสียงที่ประชาชนเทให้พรรคสังคมนิยมนั้นมีความหมายอย่างไร เป็นเสียงศรัทธาพรรคหรือนโยบายพรรคหรืออย่างไร¹²

1. ชัยชนะของพรรคสังคมนิยมนำจะไม่ได้มีความหมายว่า ประชาชนสนับสนุนนโยบายพรรคและปฏิเสธนโยบายของพรรคฝ่ายค้านหรือนโยบายพื้นฐานของพรรครัฐบาล กล่าวโดยทั่วไปแล้ว พรรคฝ่ายค้านใหญ่ของญี่ปุ่นทั้ง 4 คือ พรรคสังคมนิยม พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย พรรคโคเมและพรรคคอมมิวนิสต์ต่างก็ต่อต้านนโยบายของพรรครัฐบาลที่เอาใจธุรกิจขนาดใหญ่และที่สำคัญคือ นโยบายเปิดตลาดสินค้าเกษตรแก่สหรัฐอเมริกาและประเทศอื่น ๆ และต่างก็เรียกร้องให้สหภาพโซเวียตคืนดินแดนตอนเหนือที่ยึดไปในช่วงหลังสงคราม แต่พรรคฝ่ายค้านทั้งสี่มีความเห็นแตกต่างกันมากในนโยบายเฉพาะต่าง ๆ โดยเฉพาะนโยบายความมั่นคง กล่าวคือ พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยค่อนข้างจะยึดนโยบายที่ใกล้เคียงกับพรรครัฐบาล พรรคโคเมก็ไม่ได้มีความขัดแย้งในประเด็นหลัก มีพรรคสังคมนิยมที่ขัดแย้งมากโดยได้เรียกร้องให้เลิกนโยบายเดินตามยุทธศาสตร์สหรัฐอเมริกาในตะวันออกไกล ส่วนพรรคคอมมิวนิสต์มีความขัดแย้งสุดโต่งกล่าวคือ ได้เรียกร้องให้เสริมสร้างความสัมพันธ์กับโลกคอมมิวนิสต์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพรรคคอมมิวนิสต์ยุโรปและประเทศคอมมิวนิสต์ในโลกที่สาม แต่การเลือกตั้งในญี่ปุ่นนั้น โดยส่วนใหญ่แล้ว หลักใหญ่ไม่ใช่การตัดสินใจ

¹² ดูเพิ่มเติมใน ประเสริฐ จิตติวัฒน์พงศ์ “ การเลือกตั้งสภาสูงในญี่ปุ่น : ชัยชนะของพรรคสังคมนิยม ” จดหมายข่าววิเคราะห์สถานการณ์ไทย - ญี่ปุ่น 1 - 15 ก.ย. 2532 น. 6 - 7

ความนิยมในนโยบายพรรคแต่อย่างใด เราจึงไม่อาจกล่าวได้ว่าผลการเลือกตั้งครั้งนี้ประชาชนสนับสนุนนโยบายของพรรคสังคมนิยม โดยเฉพาะในเรื่องนโยบายต่างประเทศหรือนโยบายความมั่นคงที่ต่อต้านการร่วมมือกับยุทธศาสตร์สหรัฐอเมริกาในตะวันออกไกล น่าจะกล่าวได้เช่นกันว่าผลการเลือกตั้งไม่ได้สะท้อนว่าประชาชนมอบอาณัติให้แก่พรรคสังคมนิยม หรือเกิดความมั่นใจในพรรคนี้ความจริงแล้วเป็นการลงโทษพรรครัฐบาลที่ไม่เรียวยาว “ ลงหนัก ” กว่าทุกครั้งที่ผ่านมาเนื่องจากไม่พอใจในพรรครัฐบาลดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ความมั่นใจในนโยบายและตัวบุคคลพรรคสังคมนิยมน่าจะอยู่ห่างไกลมาก

2. พรรคฝ่ายค้านใหญ่อื่น ๆ ต่างมีภาพพจน์ในแง่ลบในช่วงนี้ ประชาชนเสื่อมศรัทธาอย่างมากต่อพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยซึ่งมีหม่อมในเรื่องราวรับ “ สินบน ” จากบริษัททรูครูด เช่นเดียวกับพรรครัฐบาล จนประธานพรรคนายชูคาโมโตต้องลาออก ได้ประธานพรรคที่เป็นคนหน้าใหม่ ขาดบารมีในพรรคพอ ๆ กับนายอุโนะ พรรคโคเมมิปัญหาหม่อมมากที่สุด กล่าวคือ 1) การได้เข้ามาทำกายภาพกิจการพรรคของประธานโซคากักไค ซึ่งพรรคเคยประกาศแล้วว่าแยกงานศาสนาของสมาคมนี้ออกจากงานการเมืองของพรรค กรณีนี้อื้อจาวอย่างมากเมื่อสมาชิกรัฐสภาคนหนึ่ง ของพรรคที่เปิดโปงเรื่องนี้ถูกขับไล่ออกจากพรรค 2) พรรคไปรับ “ สินบน ” จากบริษัท Meidenko จนประธานพรรคนายยาโนะต้องลาออก ได้ผู้นำพรรคคนใหม่ซึ่งขาดบารมีเช่นเดียวกัน 3) ปัญหาการค้นพบหีบบรรจุธนบัตรจำนวนมหาศาลในกองขยะโดยบังเอิญ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นเงินของโซคากักไคที่หลบเลี่ยงการเสียภาษี สำหรับพรรคคอมมิวนิสต์นั้นภาพพจน์มีหม่อมลงทันทีเมื่อมีเหตุการณ์ที่จตุรัสเทียนอันเหมินในกรุงปักกิ่ง ซึ่งพิสูจน์ถึงธาตุแท้และความน่ากลัวของลัทธิและรัฐบาลคอมมิวนิสต์ ที่พร้อมจะใช้กำลังเข้าปราบปราม โดยปราศจากหลักมนุษยธรรมใด ๆ นอกจากนี้การปรับตัวของระบบคอมมิวนิสต์ในโซเวียต ฮังการี โปแลนด์ และในอินโดจีนต่างก็ยืนยันว่าลัทธิคอมมิวนิสต์เป็น “ โบราณวัตถุ ” ที่ล้าสมัย ทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้นไม่เกิดแก่พรรคสังคมนิยม ไม่มีการเปลี่ยนแปลงหัวหน้าพรรคและแทบจะกล่าวได้ว่าไม่หม่อมในเรื่องรับ “ สินบน ” โดยพรรคมีมาตรการเด็ดขาดในทันที ได้สั่งขับไล่ลูกพรรคเล็ก ๆ คนหนึ่งที่พัวพันกับการรับ “ สินบน ” อย่างไม่ไว้หน้า ผิดกับกรณีของพรรคอื่น ๆ ที่ผู้นำทรงอิทธิพลของพรรคเข้าไปพัวพัน และไม่มีมาตรการชำระสะสางดังเช่นที่ผู้นำพรรครัฐบาลพากันแก้ตัวว่าตนไม่รู้เรื่อง เลขาเป็นคนทำเองโดยพลการ หรือว่าตนไม่รู้เรื่องใด ๆ ในสิ่งที่ภรรยาได้ดำเนินไป ฯลฯ ความสะอาดปราศจากมลทินเช่นนี้ช่วยให้ประชาชนตัดสินใจเตะคะแนนเสียงให้พรรคสังคมนิยม หลังจากได้พิจารณาเปรียบเทียบกับพรรคอื่น ๆ แล้ว

3. ความเกี่ยวข้องของสตรีเพศ เกี่ยวกับที่พรรคสังคมนิยมมีหัวหน้าพรรคเป็นสตรีนั้น เดิมทีก็ไม่มีเค้าว่าจะเป็นส่วนเสริมให้แก่ชัยชนะในการเลือกตั้งของพรรค นางสาวโดอิก้าวขึ้นมาเป็น

ประธานพรรคสังคมนิยมภายหลังการประกาศลาออกของนายอิชิบาชิ ช่วงหลังการเลือกตั้งเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2530 ที่พรรคสังคมนิยมประสบความสำเร็จอย่างยอดเยี่ยม นายอิชิบาชิริเริ่มแนวนโยบายต่างประเทศที่ลดอุดมคติลง ยอมรับสภาพความเป็นจริงมากขึ้น จนถึงกับเดินทางไปเยือนสหรัฐอเมริกาเป็นครั้งแรกในประวัติศาสตร์ของพรรค แต่การประกาศปรับตัวด้านนโยบายต่างประเทศนี้ กลับทำให้พรรคฝ่ายแพ้ยับเยินทั้งในการเลือกตั้งสภาล่างและสภาสูง ซึ่งมีขึ้นในวันเดียวกันที่เรียกว่า double election โดยในสภาล่างได้รับเลือกตั้งเพียง 86 จากเดิม 112 ที่นั่ง และในสภาสูงได้รับเลือกตั้งเพียง 20 จากเดิม 41 ที่นั่ง อาจกล่าวได้ว่า โคอิก้าวขึ้นมาเป็นหัวหน้าพรรคเพราะไม่มีใครอยากเป็น มากกว่าจะด้วยความสามารถหรือความเป็นผู้นำของเธอ

เหตุการณ์มาประจวบเหมาะเมื่อนายกรัฐมนตรีคนใหม่ นายอูโนะถูกสื่อมวลชนเปิดโปงว่ามีสัมพันธ์สาวทักกับหญิงเกisha และสตรีผู้นี้ได้ออกโทรทัศน์ด้วยตนเองเปิดเผยวิธีปฏิบัติต่อสตรีที่ขาดความเป็นสุภาพบุรุษของนายอูโนะผู้ตอบแทนเธอด้วยเงินประจำเดือนรวม 4 เดือน ในช่วงปี พ.ศ. 2528 - 2529 และยังมีสตรีอีกคนหนึ่งที่อยู่โนะมีความสัมพันธ์ทางเพศขณะเธออายุได้ 16 ปี ในขณะที่อุณหภูมิต่ำไม่พอใจกำลังขึ้นสูงนี้ นายโฮริอูชิ รัฐมนตรีเกษตรของพรรครัฐบาลก็ได้กล่าวพาดพิงถึงสตรีโดยส่วนรวมว่า “โลกการเมืองญี่ปุ่นไม่มีที่สำหรับสตรี” นอกเหนือจากโจมตีหัวหน้าพรรคสังคมนิยมอย่างรุนแรงว่า ไม่ได้แต่งงาน ไม่มีครอบครัว จึงขาดคุณสมบัติเป็นผู้นำการเมือง พรรคสังคมนิยมได้ทำประโยชน์จากจังหวะเวลานี้อย่างเต็มที่ โดยส่งผู้สมัครเลือกตั้งสตรีมากที่สุด และก็ประสบความสำเร็จได้รับเลือกตั้งเข้ามาถึง 10 คน ขณะที่พรรครัฐบาลมีสตรีที่ได้รับเลือกตั้งเพียง 2 คน หนึ่งในจำนวนผู้สมัครเลือกตั้งครั้งนี้มีผู้สมัครสตรีอยู่ถึง 146 คน ซึ่งนับว่าสูงสุดเป็นประวัติศาสตร์ทีเดียว มากกว่าครั้งก่อนซึ่งมีเพียง 82 คน และครั้งปี 2490 ซึ่งมี 85 คน เฉพาะการเลือกตั้งประเภทเขตเลือกตั้งทั่วประเทศ (national constituency) ซึ่งชัย 50 ที่นั่ง ก็มีผู้สมัครสตรีอยู่ถึง 135 คน กล่าวโดยสรุปความเปลี่ยนแปลงของพรรครัฐบาลครั้งนี้ พรรคสังคมนิยมซึ่งประจวบพอดีที่มีสตรีเป็นหัวหน้าพรรคสามารถฉกฉวยประโยชน์ได้อย่างเต็มที่

โชคหนุนพรรคสังคมนิยมอย่างเต็มที่ เมื่อเกishaชื่อ มิตซึโกะ นากานิชิ ที่กล่าวข้างต้นไม่ทำตัวเรียบร้อยแบบหญิงเกishaทั่วไป แต่กลับแสดงตนถึงขั้นมุ่งโค่นล้มรัฐบาลอูโนะ รวมทั้งได้ขยายประเด็นไปสู่ “ปัญหาสตรี” ทั่วไปดังที่เธอกล่าวหลังจากที่อยู่โนะประกาศลาออกที่พรรครัฐบาลแพ้การเลือกตั้งว่า เธอร้องไห้ด้วยความสุขใจ เพราะถือว่าเป็นการต่อสู้เพื่อสตรี สำหรับเธอแล้วความปราชัยของพรรครัฐบาลครั้งนี้เป็นชัยชนะของสตรีญี่ปุ่น “ซึ่งถูกรังแกโดยผู้ชาย จำต้องอดกลั้นไว้อย่างเจียม ๆ” เกishaอายุ 40 ปี ผู้นี้ได้กลายเป็นสัญลักษณ์ของการต่อสู้ของสตรีญี่ปุ่นโดยกลุ่มสตรีจำนวนหนึ่งได้ตามไปถือป้ายประท้วงนายอูโนะทุก ๆ ครั้งที่เขาออกกล่าวปราศรัยเลือกตั้ง ซึ่งอูโนะ

ก็ออกปราศรัยเพียง 2 - 3 ครั้ง โดยครั้งสุดท้ายแทนที่จะปราศรัยใหญ่ก็ปราศรัยต่อผู้ฟังไม่มากนัก ลานจอดรถหน้าสำนักงานใหญ่ของพรรค ปล่อยให้เลขาธิการพรรคนายฮาชิโมโตะ คนหนุ่มอายุเพียง 51 ออกปราศรัยรวมถึง 90 ครั้ง

กล่าวได้ว่าจิตสำนึกการเมืองของประชาชนญี่ปุ่นเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากเดิม กล่าวคือชีวิตส่วนบุคคลของผู้นำการเมืองเริ่มถูกประชาชนตรวจสอบอย่างไม่อาจแยกออกจากชีวิตงานสาธารณะคล้ายกับในกรณีของบรรดาประเทศตะวันตก อีกสิ่งหนึ่งที่ปรากฏชัดครั้งนี่คือ ความตื่นตัวทางการเมืองของสตรี แม้อันญี่ปุ่นนั้นแต่เดิมสนใจแต่งานบ้านเป็นหลักมิได้มีความสนใจในปัญหาการเมือง ความตื่นตัวได้มาถึงจุดสูงสุดในครั้งนี้ ดังจะเห็นได้จากความไม่พอใจต่อภาชีบริโค ที่ได้ประกาศใช้ไม่นานมานี้ในสมัยรัฐบาลทาเกชิตะ และความไม่พอใจปัญหาเชกิสของนายกรัฐมนตรีอิโนะ โดยที่สตรีญี่ปุ่นในปัจจุบันได้กลายมาเป็นผู้ที่มีเวลาว่างมากขึ้น จึงใช้เวลาว่างไปกับการลงทุนเงินออมของครอบครัวด้วยวิธีเล่นหุ้นโดยอาศัยอุปกรณ์คอมพิวเตอร์ที่แพร่หลายทั่วไป ความไม่พอใจต่อปัญหาเศรษฐกิจจึงมีอยู่ค่อนข้างสูง ปัญหาเศรษฐกิจไม่ใช่เรื่องไกลตัวสำหรับหล่อนอีกต่อไป การมีเวลาว่างมากขึ้นและการเข้ามาบริหารเงินรายได้ของสามี ทำให้พวกเธอมีการรับรู้ทางการเมืองสูงขึ้นและทุกข์ร้อนกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองต่าง ๆ มากขึ้น นักสังเกตการณ์หลายท่านเห็นว่า สตรีคือปัจจัยสำคัญที่ทำให้พรรครัฐบาลประสบความพ่ายแพ้ย่อยยับ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดถึงปัจจัยที่ทำให้พรรคสังคมนิยมประสบชัยชนะนั้น เราอาจกล่าวได้ว่าสาเหตุทั้งหมดไม่ใช่สิ่งยั่งยืน ความเปลี่ยนแปลงของพรรครัฐบาลและฝ่ายค้านอื่นต่างหากที่เป็นมูลเหตุสำคัญ เมื่อฝ่ายที่เปลี่ยนแปลงตั้งตัวได้ในเวลา 1 ปีจากนี้ไป ก็ไม่ว่าพรรคสังคมนิยมจะโชคดีเหมือนในครั้งนี้อีก เป็นไปได้ว่าในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรที่จะมาถึงภายในไม่เกินเดือนกรกฎาคม 2533 พรรคสังคมนิยมอาจจะไม่สามารถได้ชัยชนะมากอย่างเช่นครั้งนี้ เว้นแต่ว่าพรรคจะปรับปรุงตนเองครั้งใหญ่ แก้ไขปัญหานโยบายพรรค และปัญหาความแตกแยกในพรรคให้เป็นที่ประจักษ์แก่ประชาชนทั่วไป

2.4 การก่อตั้งสภาแรงงาน Shin - Rengo

ตลอดมาในทศวรรษ 1950, 1960 และ 1970 ลักษณะเด่นของการเมืองญี่ปุ่นที่นักรัฐศาสตร์พูดถึงบ่อย ๆ ก็คือ ความแตกแยกและความตึงเครียดระหว่างพรรครัฐบาลกับพรรคฝ่ายค้าน และในบรรดาพรรคฝ่ายค้านด้วยตนเอง กลุ่มผลประโยชน์สหภาพแรงงานก็มีความแตกแยกกันสูง ผิดกับในกรณีของประเทศอุตสาหกรรมอื่น ๆ เช่น สหรัฐอเมริกา และอังกฤษ อย่างไรก็ตาม การเมืองแห่งความแตกแยกที่ ศาสตราจารย์ J.A.A. Stockwin พูดถึงในหนังสือของเขา อาจจะใช้อธิบายการ

เมืองญี่ปุ่นไม่ได้อีกแล้ว¹³ เมื่อสหภาพแรงงานญี่ปุ่นหนึ่งกำลังครั้งสำคัญ โดยมีการตั้งสภาแรงงานขนาดใหญ่ Shin - Rengo หลังจากมีการก่อตั้ง Rengo เมื่อ 2 ปีก่อนหน้านี้ อาจจะต้องใช้ข้ออธิบายของศาสตราจารย์ Gerald Curtis ที่ว่า การเมืองญี่ปุ่นนั้นในที่สุดแล้ว ก็คล้ายกับในสหรัฐอเมริกาที่รับเอาวิถีชีวิตทางการเมืองแบบประชาธิปไตย อันได้แก่ การเทอดทูนลัทธิเสรีภาพ ระบบเลือกตั้งที่เปิด การเมืองที่มีการแข่งขัน และรัฐบาลที่มีความรับผิดชอบ เข้าไปอยู่ในโครงสร้างสังคมแห่งชาติ เพื่อสร้างระบบการเมืองที่มีเสถียรภาพ ซึ่งสะท้อนค่านิยมและพฤติกรรมที่เป็นสากล ในขณะที่คงลักษณะเฉพาะตัวของตนไว้¹⁴

ในวันที่ 21 พฤศจิกายน ค.ศ. 1989 มีการก่อตั้งสภาแรงงาน Shin - Rengo (The New Japanese Trade Union Confederation) มีสมาชิกรวมถึงประมาณ 8 ล้านคน และส่วนใหญ่เป็นอันดับสามของโลกนอกค่ายคอมมิวนิสต์ คือ รองจาก AFL - CIO ของสหรัฐอเมริกาซึ่งมีสมาชิก 12.7 ล้านคน และ TUC ของอังกฤษ ซึ่งมีสมาชิก 9.2 ล้านคน Shin - Rengo เกิดจากการรวมตัวของสภาแรงงานขนาดใหญ่ 2 แห่งคือ Rengo (Japanese Private - Sector Trade Union Confederation) ซึ่งมีสมาชิก 5.5 ล้านคน กับ Sohyo (The General Council of Trade Unions of Japan) ซึ่งได้ประกาศยุบตัวเองในวันเดียวกัน Sohyo นั้นเป็นสภาแรงงานที่เข้มแข็งและมีบทบาทในการต่อสู้กับรัฐบาลตลอดมาในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง โดยเป็นฐานสนับสนุนพรรคสังคมนิยมญี่ปุ่น การยุบตัวเองของ Sohyo จึงเป็นการปิดฉากยุคการเมืองของสหภาพแรงงานแบบเก่าที่มีความแตกแยกสูง

ในช่วงไล่เลี่ยกับการประกาศก่อตั้ง Shin - Rengo มีการประกาศก่อตั้งสภาแรงงานอีก 2 แห่ง แต่มีขนาดเล็กกว่าคือ Zenroren ซึ่งมีสมาชิก 1.4 ล้านคน โดยเป็นฐานสนับสนุนพรรคคอมมิวนิสต์ญี่ปุ่น กับ Zenrokyo ซึ่งมีสมาชิกเพียง 500,000 คน เป็นฐานสนับสนุนปีกซ้ายในพรรคสังคมนิยมญี่ปุ่น นี่แสดงให้เห็นว่า สหภาพแรงงานยังแตกแยกตามอุดมการณ์การเมืองอยู่ แต่ทว่าก็เป็นเพียงส่วนน้อย

ในญี่ปุ่นมีผู้ใช้แรงงานประมาณ 43 ล้านคน แต่ที่สังกัดสหภาพแรงงานมีไม่มากคือ ในปี พ.ศ. 2531 มีเพียงร้อยละ 26.8 ปรากฏว่ามีผู้ลาออกหรือผู้ใช้แรงงานใหม่ที่ไม่สมัครใจเข้าสังกัดสหภาพแรงงาน ในระดับสูงขึ้นเรื่อย ๆ นับเป็นความอ่อนแออย่างหนึ่งของสหภาพแรงงานในญี่ปุ่นเมื่อเทียบกับในประเทศตะวันตก อัตราร้อยละ 26.8 นี้ นับว่าค่อนข้างต่ำทีเดียว

¹³ See J.A.A. Stockwin, *Japan : Divided Politics in a Growth Economy*, second edition, W.W. Norton & Company, New York and London, 1982.

¹⁴ See Gerald Curtis, *The Japanese Way of Politics*, Columbia University Press, New York, 1988, p. 249.

การฉีกกำลังของสหภาพแรงงานในญี่ปุ่นที่ดำเนินมาในระยะ 2 - 3 ปีที่ผ่านมา ภายหลังจากที่มีการแปรรูปรัฐวิสาหกิจครั้งใหญ่ จาก Rengo สู่ Shin - Rengo มีความหมายทางการเมืองหลายประการ ในที่นี้จะนำมากล่าวถึง 4 ประการ ดังต่อไปนี้

1. สภาแรงงานใหม่จะช่วยประสานความร่วมมือระหว่างสองพรรคการเมืองที่ขัดแย้งกันเรื่อยมา คือ พรรคสังคมนิยมญี่ปุ่น และพรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย การที่ฐานสนับสนุนสหภาพแรงงานของทั้งสองพรรคการเมืองรวมตัวกันได้ น่าจะนำไปสู่ความร่วมมือกันระหว่างสองพรรคซึ่งทำให้โอกาสการจัดตั้งรัฐบาลร่วมกันของบรรดาพรรคฝ่ายค้านมีมากขึ้นกว่าเดิม

2. สภาแรงงานใหม่ประกาศนโยบายว่าจะสนับสนุนระบบเศรษฐกิจแบบตลาด การสร้างสังคมญี่ปุ่นที่อุดมสมบูรณ์ และจะช่วยยกมาตรฐานการครองชีพและปรับปรุงเงื่อนไขการทำงานของผู้ใช้แรงงาน รวมทั้งสนับสนุนโครงการสวัสดิการสังคมต่าง ๆ ทำที่เช่นนี้บ่งชี้ว่าจะไม่มุ่งสนับสนุนวิธีการต่อสู้ทางการเมืองและยึดอุดมการณ์เป็นแนวทางต่อสู้เหมือนอย่างที่เคยเป็นมาในทศวรรษ 1960 และ 1970

3. การที่ Rengo ส่งผู้สมัครเลือกตั้งในนามของพรรคการเมืองของตนเอง เมื่อปี พ.ศ. 2532 นับเป็นการเคลื่อนไหวก้าวสำคัญ ทำให้สภาแรงงานใหม่นี้มีอิทธิพลสูงส่งยิ่งขึ้น ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาสูงเมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2532 Rengo ส่งผู้สมัครในนามพรรคของตน 12 คน และได้รับเลือกตั้งสูงถึง 11 คน

4. การเมืองญี่ปุ่นจะก้าวห่างออกจากยุคของทศวรรษ 1960 และ 1970 จากที่เคยมีการต่อสู้ทางอุดมการณ์สูงมาก พรรคการเมืองฝ่ายค้านแตกแยกกันเองอย่างรุนแรง ผู้ใช้แรงงานกับฝ่ายผู้จัดการมีความตึงเครียดกันอย่างสูง รัฐและสภาแรงงานประจันหน้ากัน ต่อไปนี้การเมืองญี่ปุ่นอาจวิวัฒนาการก้าวไปสู่ระบบพรรคการเมืองหลายพรรคอย่างในยุโรปตะวันตก เช่น เยอรมัน ฝรั่งเศส อิตาลี คือเปลี่ยนจากระบบพรรคเด่นพรรคเดียวที่เคยเป็นมา

การก่อตั้งสภาแรงงาน Shin - Rengo ที่มีสมาชิกถึง 8 ล้านคน น่าจะทำให้การเมืองญี่ปุ่นลดความแตกแยกและความตึงเครียดลง และโอกาสการเลือกตั้งสภาล่างที่จะมีขึ้นในต้นปีหน้า สภาแรงงานใหญ่นี้จะมีโอกาสได้แสดงบทบาทครั้งสำคัญในการบีบให้พรรคฝ่ายค้านทั้งสี่ร่วมมือกันและปรับตัวเข้าหากัน ทั้งในด้านนโยบาย กลยุทธ์การสู้ผู้สมัคร และการรณรงค์หาเสียงเลือกตั้ง แต่จะประสบความสำเร็จเพียงใดนั้น ยังไม่อาจจะกล่าวให้ชัดเจนได้ในขณะนี้ อย่างไรก็ตาม สิ่งที่น่าจะกล่าวได้ก็คือ แนวโน้มไปสู่การร่วมมือกันระหว่างพรรคฝ่ายค้านมีมากกว่าเดิม เมื่อฐานสนับสนุนได้ฉีกกำลังกันเรียบร้อยแล้ว

3. ข้อสังเกตบางประการและนัยสำคัญสำหรับประเทศไทย

จากที่เราได้พิจารณาถึงความเปลี่ยนแปลงการเมืองภายในของญี่ปุ่นทั้งสี่กรณี เราจะสังเกตเห็นแนวโน้มหรือแนวโน้มที่เหตุการณ์ทั้งสองจะเดินไปข้างหน้าได้อย่างไร ผู้เขียนอยากจะมองในแง่ที่ดีว่า การเมืองญี่ปุ่นกำลังพัฒนาไปสู่มาตรฐานประชาธิปไตยตะวันตกที่พัฒนาแล้ว ซึ่งนับว่าเป็นแนวโน้มในเชิงสร้างสรรค์ ไปสู่การพัฒนาทางการเมืองให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้น

ผู้เขียนมีความเห็นว่า การเมืองญี่ปุ่นกำลังอยู่ในกระบวนการของการปรับมาตรฐาน (standardization) อย่างรวดเร็ว โดยคนญี่ปุ่นอาจจะไม่รู้สึกรู้สีกว่าการเมืองในประเทศกำลังปรับตัวเข้าสู่มาตรฐานประชาธิปไตยตะวันตก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่า ลักษณะความไม่สมดุลระหว่างโครงสร้างทางเศรษฐกิจ - สังคม ที่เจริญทัดเทียมกับประเทศประชาธิปไตย อุตสาหกรรมตะวันตกกับลักษณะทางการเมืองที่ยังค่อนข้างล้าหลังโดยเปรียบเทียบ ได้ลดน้อยลง เราอาจดูตัวอย่างได้จากกรณีของสถาบันจักรพรรดิญี่ปุ่น ที่ได้วิวัฒนาการไปสู่แบบแผนของสถาบันษัตริย์ในอังกฤษ เนเธอร์แลนด์ เบลเยียม เดนมาร์ก สวีเดน ฯลฯ คือ จักรพรรดิทรงถูกมองว่าเป็นมนุษย์ธรรมดามากขึ้น วิพากษ์วิจารณ์ได้มากกว่าเดิม และห่างไกลจากความเป็นสถาบันทางการเมืองยิ่งขึ้นกว่าเดิม หรืออย่างในกรณีออสเตรียก็เช่นกัน มีเสียงวิจารณ์อย่างกว้างขวางมากที่พรรครัฐบาลจะต้องนำไปปรับปรุง คือ ระเบียบกฎหมายที่ควบคุมการรับเงิน จะต้องเคร่งครัดยิ่งขึ้นกว่าเดิม การเมืองจะต้องมีความโปร่งใส เปิดเผยเต็มที่ต่อสาธารณชน ผลการเลือกตั้งสภาสูงก็เช่นกัน บ่งบอกว่าระบบพรรคการเมืองแบบ “พรรคเด่นพรรคเดียว” อาจต้องเปลี่ยนแปลงไป การก่อตั้งสภาแรงงาน Shin-Rengo ก็ทำให้สภาพแรงงานญี่ปุ่นรวมตัวกันได้ดีขึ้น และเป็นพลังผลักดันทางการเมืองที่ทรงอิทธิพลยิ่งขึ้น ซึ่งอาจช่วยให้พรรคฝ่ายค้านผนึกกำลังกันได้ดีขึ้น แนวโน้มไปสู่ระบบพรรคการเมืองที่มีการถ่ายเทอำนาจระหว่างพรรคการเมืองจึงมีมากกว่าเดิม แม้ว่าอาจจะยังไม่เกิดระบบสองพรรคในอนาคตอันใกล้ก็ตาม

อย่างไม่ต้องสงสัย ประเด็นปัญหาการปรับตัวไปสู่ระบบพรรคการเมืองแบบในประเทศประชาธิปไตยตะวันตกที่มีความสำคัญมาก คือ ทำไมญี่ปุ่นจึงแตกต่างอย่างมากจากกรณีในประเทศประชาธิปไตยที่มีการพัฒนาอุตสาหกรรมระดับสูง เช่น สหรัฐอเมริกา อังกฤษ แคนาดา ออสเตรเลีย เยอรมัน ฯลฯ ในประเทศเหล่านี้มีพรรคการเมืองชั้นนำอยู่สองพรรค พรรคหนึ่งมีแนวนโยบายก่อนไปทางประชาธิปไตยเสรีนิยม อีกพรรคหนึ่งมีแนวนโยบายก่อนไปทางประชาธิปไตยสังคมนิยม ดังปรากฏว่าในสหรัฐอเมริกาได้แก่พรรคเดโมแครต - รีพับลิกัน ในอังกฤษได้แก่ พรรคคอนเซอร์เวทีฟ - เลเบอร์ และในเยอรมันได้แก่ พรรคคริสเตียนเดโมแครต - โซเชียลเดโมแครต ในประเทศเหล่านี้รวมทั้งในญี่ปุ่นด้วย ประชาชนส่วนใหญ่รวมทั้งกรรมกรมีฐานะการดำรงชีพที่ค่อนข้าง

ข้างดี มีการศึกษาค่อนข้างสูง และไม่เห็นด้วยกับระบบเผด็จการหรือลัทธิขวาจัด หรือลัทธิเผด็จการ โดยชนชั้นกรรมาชีพ หรือลัทธิมาร์กซ์เสถียร ความคิดเห็นทางการเมืองของคนในประเทศที่เศรษฐกิจเจริญก้าวหน้าเหล่านี้ น่าจะไม่มี ความแตกต่างกันมากก็คือ ล้วนสนับสนุนระบบประชาธิปไตยรัฐสภา ส่วนใหญ่แล้วจะแตกต่างกันก็เฉพาะใน “ระดับ” คือ ระหว่างประชาธิปไตยแนวเสรีนิยม กับแนวสังคมนิยม

ทั้ง ๆ ที่มีลักษณะโครงสร้างทางเศรษฐกิจและสังคมใกล้เคียงกับประเทศตะวันตกเหล่านี้ แต่ทำไมญี่ปุ่นจึงมีระบบพรรคการเมืองที่แตกต่างออกไปอย่างมาก จนมีลักษณะใกล้เคียงไปทางพรรคการเมืองในประเทศกำลังพัฒนา กล่าวคือ มีพรรคการเมืองหนึ่ง (เสรีประชาธิปไตย) ที่ยึดแนวอุดมการณ์ทั้งประชาธิปไตยเสรีนิยมและสังคมนิยม และมีพรรคฝ่ายค้านซึ่งมีแนวอุดมการณ์แตกต่างกันมาก คือ พรรคคอมมิวนิสต์ พรรคสังคมนิยม (ปีกซ้ายของพรรคนี้เอียงซ้ายมากกว่าพรรคคอมมิวนิสต์เสียอีกในบางประเด็น) พรรคโคเม พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตยและพรรคสหประชาธิปไตยสังคมนิยม ประเด็นสำคัญคือ พรรคสังคมนิยมไม่ได้ค่อย ๆ ปรับเปลี่ยนนโยบายขยายฐานสนับสนุนจากสภาพแรงงานไปสู่ประชาชนที่มีแนวความคิดประชาธิปไตยสังคมนิยม ดังเช่นในกรณีของพรรคเลเบอร์ในอังกฤษ และพรรคโซเซียลเดโมแครตในประเทศเยอรมนี อาจเป็นเพราะว่า อิทธิพลของประวัติศาสตร์ช่วงก่อนสงครามและระหว่างสงคราม รวมทั้งยุคการปฏิรูปของคณะยึดครอง ได้หล่อหลอมให้ญี่ปุ่นมีระบบพรรคการเมืองเช่นที่เป็นอยู่

เป็นไปได้หรือไม่ว่า ญี่ปุ่นจะมีการปรับเปลี่ยนระบบพรรคการเมืองหรือโครงสร้างพรรคการเมืองของตน ไปสู่แบบแผนของประเทศประชาธิปไตยตะวันตกชั้นนำทั้งหลาย ซึ่งจะเป็นการสอดคล้องกับสภาพความเป็นจริงทางเศรษฐกิจและสังคมของญี่ปุ่น การร่วมมือกันมากขึ้นระหว่างพรรคฝ่ายค้านทั้งสี่ ยกเว้นพรรคคอมมิวนิสต์ จะเป็นกำลังสำคัญไปสู่การปรับเปลี่ยนนี้และเมื่อเวลานั้นมาถึง การเปลี่ยนแปลงทางการเมืองหรือตัวผู้นำ ก็จะไม่ส่งผลกระทบเทือน ไม่ก่อให้เกิดความวิตก ไม่ทำให้พื้นฐานการเมืองเปลี่ยนแปลงไป ดังที่เราได้เห็นอย่างเป็นปกติสามัญในกรณีของสหรัฐอเมริกา อังกฤษ ออสเตรเลีย เยอรมนี ระบบพรรคการเมืองที่เป็นอยู่ นอกจากไม่สะท้อนสภาพความเป็นจริงที่เป็นอยู่แล้ว ยังก่อให้เกิดความตึงเครียดและปัญหาคอร์รัปชันทางการเมืองดังที่เราได้พิจารณามาแล้ว

ประเด็นที่น่าจับตามองประเด็นหนึ่ง ในทศวรรษสุดท้ายก่อนสิ้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 จึงได้แก่ความพยายาม ของฝ่ายค้านทั้งในและนอกสภา ไปสู่การปรับตัวของระบบพรรคการเมืองญี่ปุ่นไปสู่สภาพความเป็นจริงทางเศรษฐกิจ - สังคม ตาม “มาตรฐาน” ในประเทศประชาธิปไตยตะวันตกชั้นนำทั้งหลาย

สำหรับการอภิปรายถึงนัยสำคัญของการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในญี่ปุ่นต่อภายนอกนั้น ยากที่จะชี้ว่าความเป็นไปต่าง ๆ ทางการเมืองในญี่ปุ่นในช่วงเข้าสู่ทศวรรษ 1990 มีนัยสำคัญต่อประเทศไทยอย่างไร เป็นเรื่องที่ยากที่จะหาข้อสรุปที่เราจะโยงว่าความเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ในการเมืองสหรัฐอเมริกา อังกฤษ เยอรมนี หรือประเทศประชาธิปไตยก้าวหน้าอื่น ๆ จะมีนัยสำคัญหรือผลกระทบต่อการเมืองไทยซึ่งล่าช้ากว่าได้อย่างไร อย่างไรก็ตามเราอาจพิจารณาได้ว่า การเมืองญี่ปุ่นเป็นระบบประชาธิปไตยที่อยู่ในช่วงพัฒนาไปสู่ความเป็นประชาธิปไตยที่สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ไปสู่มาตรฐานสูงยิ่งขึ้น ทัดเทียมกับในประเทศประชาธิปไตยตะวันตก ซึ่งเรื่องนี้ญี่ปุ่นอาจให้ข้อคิดบางอย่างแก่การสร้างประชาธิปไตยของเราได้

การสร้างประชาธิปไตยของไทยกำลังเผชิญปัญหาสำคัญยิ่งคือ ปัญหาระบบควบคุมฝ่ายการเมืองในอำนาจ หรืออาจเรียกว่าเป็นปัญหาการควบคุมของประชาชนต่อนักการเมืองและพรรคการเมือง (democratic accountability) ขณะนี้เรายังไม่ได้เห็นความพยายามในทิศทางนี้ แต่ปัญหาปรากฏชัดและมีเสียงวิพากษ์วิจารณ์มากในประเด็นที่เรียกกันว่า “นักการเมืองธุรกิจ” นั่นคือการเมืองกลายเป็นการประกอบธุรกิจอย่างหนึ่งของนักการเมืองบางคนไปเสียแล้ว ระบบที่เป็นอยู่เอื้อให้ใครก็ตามที่ได้เป็นนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีร่วมรัฐบาลมีอำนาจมากเกินไป และใครก็ตามที่เป็นพรรคฝ่ายค้านมีอำนาจน้อยเกินไป เช่น การเปิดประชุมสภาสมัยวิสามัญทำได้ยากมาก ตามรัฐธรรมนูญฉบับปัจจุบัน การเรียกข้าราชการและรัฐมนตรีมาให้การในรัฐสภาก็มีข้อจำกัดมาก อีกทั้งการเสนอร่างพระราชบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการเงินก็ต้องให้นายกรัฐมนตรีอนุมัติเสียก่อน ผลคือ รัฐธรรมนูญที่ใช้อยู่วางให้ฝ่ายค้านอยู่ในฐานะที่อ่อนแอเกินไป ฝ่ายรัฐบาลเข้มแข็งเกินไปจนยากใจ ในการปฏิบัติหน้าที่ เมื่อฝ่ายตนสามารถแต่งตั้งวุฒิสมาชิกได้ ควบคุมโทรทัศน์และวิทยุได้ รวมทั้งควบคุมกระบวนการยุติธรรมได้บางอย่าง โดยผ่านรัฐมนตรีกระทรวงมหาดไทยที่ควบคุมกรมตำรวจ และกรมอัยการและอาจรวมถึงคณะกรรมการ ปปป. ด้วยในบางส่วน ผลก็คือ เราไม่มี “พรรคฝ่ายค้าน” นอกสภาที่เข้มแข็ง เมื่อโทรทัศน์และวิทยุอยู่ในมือของรัฐบาลและกระบวนการยุติธรรมบางส่วนก็อยู่ในมือรัฐบาล เราอาจกล่าวได้ว่า รัฐธรรมนูญปัจจุบันเป็นผลผลิตในสถานการณ์ยุคหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 จำเป็นที่จะต้องได้รับการแก้ไขโดยเร็ว ในกรณีของญี่ปุ่นนั้น เราได้เห็นจากกรณีอื้อฉาวริคูดแล้วว่า สื่อมวลชนและกระบวนการยุติธรรมของเขา ทำหน้าที่เป็นฝ่ายค้านได้อย่างมีประสิทธิภาพ ยิ่งกว่าพรรคฝ่ายค้านในรัฐสภา

ญี่ปุ่นยังไถ่มาตรฐานประชาธิปไตยตะวันตก ด้วยระบบการเปิดเผยต่อสาธารณะถึงทรัพย์สินของรัฐมนตรีว่าการ และรัฐมนตรีช่วยว่าการทั้ง 45 คน ขณะที่ของไทยเรานั้นสาธารณชนไม่มีทางทราบได้ว่า ผู้ที่เข้ามาเป็นนายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรีแต่ละครั้งมีทรัพย์สินของตนและครอบครัวอยู่เท่าใด ระบบที่เป็นอยู่โดยให้แจ้งต่อนายกรัฐมนตรีนั้นไม่มีการบังคับปฏิบัติจริงจังและก็ไม่เปิด

เผยต่อสาธารณชนด้วย นับเป็นปัญหาที่จะต้องสร้าง “มาตรฐาน” ป้องกันไม่ให้เกิดการเมืองเป็น “ธุรกิจ” อย่างหนึ่ง ญี่ปุ่นเริ่มระบบเปิดเผยต่อสาธารณชนในทรัพย์สินของสมาชิกคณะรัฐมนตรีมาแต่ พ.ศ. 2527 การเปิดเผยของคณะรัฐมนตรีในรัฐบาลอุโนะ เมื่อเดือนกรกฎาคม 2532 ถือเป็นครั้งที่ 7 ทำให้เราได้ทราบว่า รัฐมนตรีที่เป็นเลขาธิการคณะรัฐมนตรีนายชิโงกาว่าและครอบครัวมีทรัพย์สินสูงสุดถึง 1,320 ล้านเยน รัฐมนตรีกระทรวงแรงงาน นายโฮริอุชิและครอบครัว มีทรัพย์สิน 1,240 ล้านเยน นายกรัฐมนตรีอุโนะและครอบครัวมีทรัพย์สิน 301 ล้านเยน และรัฐมนตรีช่วยต่างประเทศนายทานากะ (บุตรเขยของอดีตนายกรัฐมนตรีทานากะ) มีทรัพย์สิน 195 ล้านเยน เป็นต้น¹⁵ เป็นอันตรายอย่างยิ่ง ที่เราจะยังคงระบบที่เป็นอยู่ต่อไปเมื่อเศรษฐกิจเติบโตขึ้นอย่างรวดเร็ว ขนาดของธุรกิจใหญ่โตขึ้นมาก และโครงการก่อสร้างหรือจัดซื้อต่าง ๆ มีมูลค่าสูงมากนับพันล้านบาทขึ้นไปจนถึงหมื่นล้านบาท ประชาธิปไตยของเรามองไปที่กระบวนการเลือกตั้งมากเกินไปและสนใจกระบวนการควบคุมบุคคล ที่ไปใช้อำนาจรัฐน้อยเกินไป ประเด็นที่เราให้ความสนใจมากเกินไปคือ ความตึงเครียดระหว่างฝ่ายทหารที่ต้องการอำนาจ กับฝ่ายรัฐบาลที่พยายามรักษาอำนาจ โดยประชาชนที่เฝ้าดูมีความรู้สึกสองจิตสองใจ ระหว่างการรักษารัฐบาลที่ผ่านกระบวนการเลือกตั้งมาแต่มี “บาดแผล” อย่างมากเนื่องจากขาดระบบควบคุมที่เหนียวแน่น กับฝ่ายทหารที่ไม่มีความชอบธรรมนี้แต่อ้างว่าจะเข้ามาชำระล้างมลทินต่าง ๆ ให้ กรณีอื้อฉาวริคตของญี่ปุ่นควรจะเป็นข้อคิดในเชิงสร้างสรรค์ต่อการพัฒนาประชาธิปไตยของไทย ให้ได้มาตรฐานสูงกว่าที่เป็นอยู่ ทั้งญี่ปุ่นและไทยประสบปัญหา distrust of politics แต่ของไทยนั้นอยู่ ณ ระดับแห่งมาตรฐานที่ต่ำกว่าอย่างมาก สิ่งที่น่าเป็นห่วงคือ เราขาดความตระหนักรู้ถึงปัญหา “มาตรฐานต่ำ” ของเรา เราถูกบดบังด้วยวัฒนธรรมทางการเมือง และโครงสร้างทางการเมืองที่ทำให้เรามองเข้ามาข้างใน ยิ่งกว่าจะมองออกไปสู่โลกภายนอก

ภาษีบริโภคร้อยละ 3 ในญี่ปุ่นนั้น จริง ๆ แล้วเก็บในอัตราที่ต่ำมาก ในประเทศประชาธิปไตยตะวันตกจะเก็บในอัตราที่สูงกว่าคือร้อยละ 5 ขึ้นไป สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส เยอรมนี ล้วนมีกฎหมายนี้ใช้แล้วทั้งนั้น ไม่ว่าแม่บ้านญี่ปุ่นจะคัดค้านอย่างไร และไม่ว่าผลการเลือกตั้งสภาผู้แทนจะออกมาอย่างไร เราต้องยอมรับว่า กฎหมายภาษีบริโภคร้อยละ 3 (consumption tax) นอกจากเป็นระบบที่ยุติธรรมป้องกันการหลีกเลี่ยงภาษียังมีผลสำคัญประการหนึ่งคือ กระตุ้นจิตสำนึกทางการเมืองของผู้เสียภาษีทุกคน ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่หรือเด็ก ผู้ชายหรือสตรี นั่นคือทำให้การเมืองเป็นเรื่องของทุกคน เพราะเขาถูกเก็บภาษีอยู่ทุกขณะและทุกวัน การที่ญี่ปุ่นตัดสินใจนำระบบภาษีนี้มาใช้จะช่วยให้การเมืองญี่ปุ่นเข้าสู่มาตรฐานประชาธิปไตยตะวันตกยิ่งขึ้น ดังที่เราได้ประจักษ์

¹⁵ Japan Times, Jul. 6, 1989, p. 2

แล้วว่า แม่บ้านญี่ปุ่นมีความตื่นตัวทางการเมืองสูงขึ้น พวกหล่อนอยากรู้มากขึ้นว่า ภาษีที่เก็บจากตนไปเอาไปใช้จ่ายอย่างถูกต้อง หรืออย่างไรสูญเสีย และนักการเมืองที่ตัดสินใจเรื่องนโยบายการใช้จ่ายเงินภาษีของตนไว้วางใจได้มากน้อยเพียงใด ซึ่งพวกหล่อนก็ตัดสินใจว่า ผู้นำที่มีพฤติกรรมไม่น่าไว้วางใจในด้านชีวิตครอบครัว อย่างเช่น นายกรัฐมนตรีอุโสะ ที่มีสัมพันธ์สวาทกับเกอิชา ไม่สมควรได้รับรางวัลวางใจในการเป็นหัวหน้าคณะรัฐบาลอีกต่อไป เราจะไม่พูดถึงว่า ภาษีบริโภคร้อยละ 3 นำปรารถนาหรือไม่ ควรรักษาไว้หรือยกเลิก แต่เราจะชี้ในที่นี้ว่า การเก็บภาษีบริโภคใกล้ชิดอย่างยิ่งกับการตื่นตัวทางการเมืองและการเป็นเจ้าของประเทศของผู้เสียภาษี ญี่ปุ่นได้ตัดสินใจจะเข้าสู่มาตรฐานประชาธิปไตยตะวันตกนี้ การเมืองญี่ปุ่นได้เริ่มเข้าสู่มาตรฐานอย่าง Gerald Curtis ชี้ไว้¹⁶ มองในแง่การสร้างประชาธิปไตยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น ญี่ปุ่นได้เดินไปในเส้นทางแห่งการพัฒนาทางการเมืองแล้ว กรณีของไทยนั้นยังไม่ปรากฏแนวโน้มเช่นนี้

กรณีนี้อาวริครุตได้ให้ข้อคิดอย่างดียิ่งแก่เราว่า สื่อมวลชนที่อิสระและกระบวนกาพฤติกรรมที่เป็นอิสระจากฝ่ายบริหาร เป็นสิ่งที่มีคุณค่ายิ่งในการตรวจสอบรัฐบาล ซึ่งญี่ปุ่นก้าวหน้ากว่าไทยเรามาก ปัญหาที่ริครุตจัดได้ว่าเป็นปัญหา “ประชาธิปไตยกับการบริจาการเงิน” ซึ่งเกิดขึ้นแก่ระบบการเมืองทุกระบบ เมื่อเป็นประชาธิปไตยเต็มที่ พรรคการเมืองเข้มแข็งใหญ่โต การเลือกตั้งแข่งขันกันมาก และเส้นแบ่งคั่นระหว่างฝ่ายธุรกิจ - ฝ่ายการเมืองไม่ชัดเจน ประชาธิปไตยไทยในปัจจุบันก็กำลังเผชิญกับปัญหานี้อย่างรุนแรง ทำอย่างไรประชาธิปไตยเราจึงจะรอดพ้นจากวิกฤติการณ์นี้ได้ ทำอย่างไรพรรคการเมืองจะมีความเป็นอิสระจากนักธุรกิจได้ ทำอย่างไรนักประชาธิปไตยที่ใช้จ่ายเงินน้อยอย่าง แคล้ว นรปดิ จะกลายเป็นแบบอย่างแทนที่จะเป็น “ผู้ต้องหา” จนหมดสภาพความเป็นผู้แทนราษฎรไป ทำอย่างไรประชาธิปไตยจะมีระบบตรวจสอบนอกภาครัฐสภาที่ดีกว่าที่เป็นอยู่ ข้อเสนอบางประการจากบทเรียนญี่ปุ่นก็คือ :

ในประการแรก สื่อมวลชนจะต้องได้รับการ “ปลดปล่อย” โดยเร็วที่สุด สถานีโทรทัศน์ของรัฐควรมีอิสระจากการควบคุมของคนที่นายกรัฐมนตรีส่งมารับผิดชอบ โทรทัศน์ของรัฐควรมีคณะกรรมการควบคุมที่มีความเป็นอิสระเช่นเดียวกับศาลยุติธรรม ควรเปิดให้มีโทรทัศน์เอกชนได้อย่างเต็มที่ สมเกียรติ อ่อนวิมล ได้ท้าทายไว้ หนังสือพิมพ์จะต้องมีอิสระเช่นเดียวกัน ไม่ถูกพันธุนาการโดย พร. 42 และหนังสือพิมพ์น่าจะมิพบทาบด้านสำรวจประชามติต่อประเด็นปัญหาสำคัญอย่างต่อเนื่อง เมื่อสองสถาบันนี้ได้รับการปลดปล่อยแล้วเราก็จะได้เห็นการเติบโตของสถาบันนักวิจารณ์ ซึ่งจะทำหน้าที่เป็น “ผู้ตรวจราชการ” ให้แก่ระบบการเมืองประชาธิปไตยไทยของเรา

¹⁶ See Gerald Curtis, *op. cit.*

ในประการที่สอง ระบบตรวจสอบที่เป็นทางการในกระบวนการยุติธรรม ควรจะมีความเป็นอิสระเช่นเดียวกัน ตำรวจนั้นตกอยู่ใต้การควบคุมของประธาน กตธ. คือ รัฐมนตรีมหาดไทยมากเกินไป จึงต้องเสริมด้วยบทบาทของฝ่ายอื่น เช่น อัยการที่จะต้องให้มีอำนาจจับกุมได้และเป็นอิสระด้วย หรือระบบผู้ตรวจที่เรียกกันว่า Ombudsman อัยการนั้นควรจะอยู่กับกระทรวงยุติธรรม ดำรงฐานะอิสระเช่นเดียวกับผู้พิพากษา แทนที่จะอยู่กับกระทรวงมหาดไทยอย่างที่เป็นอย่างนี้จริง ๆ แล้วกระทรวงมหาดไทยเกี่ยวข้องอยู่กับการบำบัดทุกข์บำรุงสุขไม่ใช่ด้านความยุติธรรมแต่อย่างใด

ในประการที่สาม ควรจะมีพระราชบัญญัติว่าด้วยการบริจาททางการเมือง กำหนดให้ชัดเจนว่ารายรับของนักการเมืองนอกจากรายรับธุรกิจปกติ จะผิดกฎหมายถ้าหากไม่แจ้งแหล่งที่มาจำนวนเงิน พร้อมรายละเอียดเรื่องเวลา ยิ่งการรับเงินบริจาททางการเมืองจากต่างประเทศควรจะต้องมีกฎหมายที่ระบุชัดเจน

ในประการที่สี่สุดท้าย รัฐควรอุดหนุนค่าใช้จ่ายของนักการเมืองอย่างที่ปฏิบัติในบางประเทศ เช่น เยอรมัน เนเธอร์แลนด์ ทั้งนี้เพื่อช่วยให้นักการเมืองมีอิสระตามสมควรจากฝ่ายธุรกิจและผู้มีอิทธิพล เพื่อจะได้มีดุลยพินิจและการตัดสินใจที่คำนึงถึงประโยชน์ของคนส่วนใหญ่และสำนึกในบุญคุณของประชาชนทั้งประเทศที่เสียภาษีเป็นค่าใช้จ่ายของตน ประชาชนก็จะรู้สึกเป็น “หน้าที่” ที่จะต้องติดตาม เอาใจใส่ และควบคุมการเมือง

4. สังกัาย

ทศวรรษ 1990 จะเป็นช่วงเวลาแห่งการเปลี่ยนแปลงในหลายส่วนของโลก ยุโรปตะวันออกจะเปลี่ยนโฉมหน้าไปอย่างแน่นอน สหภาพโซเวียตก็จะเข้าสู่ยุคแห่งการปรับเปลี่ยนเช่นกัน แม้จะไม่รวดเร็วเท่ายุโรปตะวันออก สงครามเย็นหมดไปอย่างค่อนข้างแน่นอน และสงครามการค้าเริ่มเข้ามาแทนที่ เอเชียอาคเนย์อาจเปลี่ยนแปลงไปรวดเร็วเมื่อปัญหาภัยพิพาศสามารถแก้ไขลุกล่วงไปได้ สำหรับญี่ปุ่นนั้นเราได้เห็นความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในประเทศที่มีผลกระทบอย่างมากในช่วงปี พ.ศ. 2532 สตรีที่ความตื่นตัวทางการเมืองมากขึ้น ประชาชนลงโทษพรรครัฐบาลอย่างรุนแรง ในคราวเลือกตั้งสภาสูง และการเมืองกลุ่มผลประโยชน์ก็มีการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญ เมื่อฐานสนับสนุนพรรคฝ่ายค้าน ผืนีกกำลังกัน และเหนือสิ่งอื่นใด สถาบันจักรพรรดิของญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงไปมาก ทั้งหมดนี้บอกลักษณะร่วมหรือทิศทางอนาคตว่า กำลังเข้าสู่มาตรฐานการเมืองประชาธิปไตยตะวันตก เราอาจกล่าวสรุปได้ว่าระบบการเมืองญี่ปุ่นกำลังเข้าสู่การเปลี่ยนแปลงเชิงคุณภาพ

ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งจะมีขึ้นในวันที่ 18 กุมภาพันธ์ 2533 พรรคเสรีประชาธิปไตย คงจะได้ที่นั่งน้อยกว่าคราวปี พ.ศ. 2529 ซึ่งโชคดีได้ถึง 300 ที่นั่งจากทั้งหมด 512 ที่นั่ง และเป็นไปได้มากกว่า อาจได้น้อยกว่า 4 ครั้งก่อนหน้านั้นในปี พ.ศ. 2519, 2522, 2525

และ 2526 ซึ่งพรรคได้ที่นั่ง 249, 248, 248 และ 250 ตามลำดับ จากจำนวนที่นั่งทั้งหมด 511 ที่นั่ง 4 ครั้ง ในการเลือกตั้งทั้ง 4 ครั้งนี้ พรรคไม่มีปัญหาในการจัดตั้งรัฐบาล แม้จะได้รับเลือกตั้งไม่ถึงครึ่งหนึ่งของทั้งหมด เพราะได้เสียงสนับสนุนจากสมาชิกพรรค New Liberal Club ที่แยกตัวจากพรรครัฐบาลไป ซึ่งได้รับเลือกตั้ง 17, 14, 12 และ 8 ที่นั่งตามลำดับ (พรรคนี้ได้รับเลือกเพียง 6 ที่นั่งในปี พ.ศ. 2529 จึงตัดสินใจยุบตัวเองกลับเข้าร่วมกับพรรคเสรีประชาธิปไตย) นอกจากนี้ พรรคยังได้รับเสียงสนับสนุนจากผู้สมัครอิสระแนวอนุรักษนิยม ในการเลือกตั้งเดือนกุมภาพันธ์ 2533 อาจจะเป็นไปได้ว่า ญีปุ่นจะมีรัฐบาลผสมระหว่าง 2 แบบต่อไปนี้คือ รัฐบาลผสมที่มีพรรคเสรีประชาธิปไตยเป็นแกนนำ หรือรัฐบาลผสมที่มีพรรคสังคมนิยมเป็นแกนนำ ถ้าเป็นแบบแรก การเมืองญีปุ่นก็จะมีลักษณะเดิมสืบเนื่องต่อไปอีกคือ “ มีเสถียรภาพและความต่อเนื่อง ” ในทางการเมือง และมีการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจอย่างมั่นคงต่อไป นอกจากนี้ อาจมีการปฏิรูปการเมืองอย่างจริงจังกว่าเดิม ซึ่งจะเป็นผลดีต่อระบบการเมืองญีปุ่นโดยรวม แต่ถ้าเป็นแบบหลังคือ มีรัฐบาลผสมที่พรรคสังคมนิยมเป็นแกนนำ เราก็จะเห็นการเปลี่ยนแปลงที่จริงจังยิ่งขึ้นไปอีกทั้งในด้านการบริหารและนโยบาย และการเมืองญีปุ่นก็จะโน้มสู่แบบของประชาธิปไตยในยุโรปตะวันตกอย่างรวดเร็ว

ภาคผนวก 1
Upper House Election Result

Parties	Total seats won	Propor- tional seats won	District seats won	Up for election	Not up for election
LDP	36 (2)	15	21	66	73
JSP	46 (11)	20	26	22	20
KP	10 (2)	6	4	12	10
JCP	5 (3)	4	1	8	9
DSP	3	2	1	6	5
Zeikinto	2	1	1	1	1
Salaryman	-	-	-	1	1
Niin Club	1	1	-	1	1
Taiyonokai	-	-	-	1	0
Rengo	11 (2)	-	11	0	1
Shimpoto	1	-	-	0	0
Sports Heiwato	-	1	-	-	-
Other parties	1	-	1	3	1
Independents	10 (2)	-	10	5	4
Total	126 (22)	50	76	126	126

Note : Figures in parenthese stand for women.

ภาคผนวก 2

Post - election Party Strength

Parties	Post - election Strength	Pre - election strength
LDP	109 (6)	142 (8)
JSP	66 (14)	42 (5)
KP	20 (3)	22 (3)
JCP	14 (6)	17 (5)
Rengo	12 (2)	1
DSP	8	11 (1)
Zeikinto	3	2
Niin Club	2	2
Salaryman	1	2
Sports Heiwato	1	—
Taiyonokai	0	1 (1)
USDP (Shaminren)	0	1
Other minor parties	1	1
Independents	15 (2)	8
Total	252 (33)	252 (23)

Note : Figures in parenthese stand for women.

ภาคผนวก 3

ผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาสูงในญี่ปุ่นในการเลือกตั้ง พ.ศ. 2526, 2529, 2532

1) เปรียบเทียบพรรค LDP กับฝ่ายค้านรวมกัน แยกตามขนาดของเขตเลือกตั้ง

ขนาดของเขต เลือกตั้ง	จำนวนที่มี ทั้งหมด	พ.ศ. 2526	พ.ศ. 2529	พ.ศ. 2532
		LDP-Others	LDP-Others	LDP-Others
1 คน	36 เขต	24 - 2	23 - 3	3 - 23
2 คน	15 เขต	18 - 12	19 - 11	13 - 17
3 คน	4 เขต	4 - 8	4 - 8	3 - 9
4 คน	2 เขต	3 - 5	4 - 8	2 - 6
รวม		76	76	76

2) ผลการเลือกตั้งสมาชิกสภาสูงประเภทเขตเลือกตั้งทั่วประเทศ

พรรค	พ.ศ. 2526	พ.ศ. 2529	พ.ศ. 2532
พรรคเสรีประชาธิปไตย	19 ที่นั่ง	22 ที่นั่ง	15 ที่นั่ง
พรรคสังคมนิยมญี่ปุ่น	9 ที่นั่ง	9 ที่นั่ง	20 ที่นั่ง
พรรคโคเม	8 ที่นั่ง	7 ที่นั่ง	6 ที่นั่ง
พรรคคอมมิวนิสต์ญี่ปุ่น	5 ที่นั่ง	5 ที่นั่ง	4 ที่นั่ง
พรรคสังคมนิยมประชาธิปไตย	4 ที่นั่ง	3 ที่นั่ง	2 ที่นั่ง
อื่น ๆ	5 ที่นั่ง	4 ที่นั่ง	3 ที่นั่ง
รวม	50 ที่นั่ง	50 ที่นั่ง	50 ที่นั่ง

ภาคผนวก 4
กลุ่มในพรรคเสรีประชาธิปไตย

ชื่อกลุ่มต่าง ๆ	สภาล่าง	สภาสูง	รวม
กลุ่มทาเกชิตะ	69 คน	44 คน	113 คน
กลุ่มมียาซาว่า	61 คน	28 คน	89 คน
กลุ่มอาเบะ	58 คน	27 คน	85 คน
กลุ่มนากาโซเนะ	62 คน	19 คน	81 คน
กลุ่มโคโมโตะ	26 คน	6 คน	32 คน
กลุ่มนิไกโด	12 คน	3 คน	15 คน
กลุ่มทานากะ (เดิม)	5 คน	8 คน	13 คน
อิสระ	10 คน	7 คน	17 คน
รวม	303 คน	142 คน	445 คน

ที่มา : Asahi Shimbun, July 4, 1887 อ้างในขุนทอง อินทร์ไทย

กะเทาะสังคมญี่ปุ่น สำนักพิมพ์สมานพันธ์ พ.ศ. 2532, หน้า 59.

สำนักหอสมุด